

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK: 663.2"653"(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

SREĆKO LJUBLJANOVIĆ
Zagreb

VINOGRADARSTVO GRADA VARAŽDINA U SREDNJEM VIJEKU

VITICULTURE OF THE TOWN OF VARAŽDIN IN THE MIDDLE AGE

Political history of the Royal Borough of Varaždin during the Middle Ages has been closely looked into, but the same can not be said about its economic history. It is even more true when talking about viticulture, which used to be the main source of not only agriculture, but of economy in total until the end of the first half of the 19th century in Slavonia (Varaždin used to be part of the region at the time). As many of landed properties of the town of Varaždin were suitable for growing grape and wine production, all of that well documented in town record dated in second half of 15th century, the town made significant income from viticulture and wine selling. The goal of this material is to find out the scale of that production, possible profits, social relationships connected to viticulture and the role wine played in public and private lives of the town, its inhabitants and people living in city area in general. The findings will be based on original sources.

Uvod

U ovoj radnji kanimo obraditi vinogradarstvo grada Varaždina u srednjem vijeku, tj. do 1526 g. Ne obazirući se na nagađanja da je vinograda u varaždinskom kraju možda bilo već, ako ne i prije, a ono za vrijeme rimske vladavine ovim krajem (što je s obzirom na prirodne okolnosti i naseljenost vrlo vjerojatno), istraživač mora zapaziti da se varaždinski vinogradi, posredno, putem vina, spominju već pri samom proglašenju Varaždina slobodnim kraljevskim gradom.

Politička povijest Varaždina u srednjem vijeku dobro je istražena, što se ne može reći za njegovu gospodarsku povijest. Osobito se to može tvrditi za vinogradarstvo, koje je sve do polovice XIX. st. bilo u ondašnjoj Slavoniji

glavna grana ne samo poljoprivrede, nego privređivanja uopće. Kako je na zemljišnom posjedu slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina bilo pogodnih položaja za uzgoj vinove loze i proizvodnju vina, o čemu je osobito mnogo podataka sačuvano u gradskim zapisnicima iz druge polovice XV. st., grad je ostvarivao prihode od vinogradarstva i prodaje svojih vina. Zadaća je ove radnje da na osnovu izvora ustanovi opseg te proizvodnje, prihode od nje, društvene odnose u vinogradarstvu i ulogu vina u javnom i privatnom životu Varaždina, Varaždinaca i stanovništva gradskog područja uopće.

Nastanak grada Varaždina i varaždinskih vinograda

U historiografiji je općenito prihvaćeno stanovište da Varaždin kao naselje postoji već u vrijeme vladavine ugarsko-hrvatskoga kralja Bele II., koji je kraljevaio od 1131. do 1141. Tome se dodaje prilično utemeljena pretpostavka da je to naselje kao podgrađe varaždinske tvrđe nastalo i nekoliko desetljeća ranije, što osnutak Varaždina pomiče u XI. st.¹

Povijest grada Varaždina, međutim, počinje 1209., kada ga je kralj Andrija II. uzdigao u status slobodnoga kraljevskoga grada, podijelivši mu, kao prvom u srednjovjekovnoj Slavoniji, takve povlastice. Učinio je to u znak zahvalnosti za, kako sam kaže, “s obzirom na vjernu službu, koju nam stanovnici sela Varaždina iskazaše prigodom našeg tamnovanja u tamnici Knegincu”.²

Za našu su radnju, uz spomen Kneginca, iz Andrijine diplome važne još dvije okolnosti. Jedna od njih je opis međa zemljišnog posjeda, kojega daruje gradu. U tom se opisu spominju neki lokaliteti za koje danas ne znamo, a često kao međaši i drveće, jame, jarci, močvarna zemlja, trnjak i naokolo iskopana zemlja. Sve je to davno propalo i danas nam ne može pomoći u preciznijem utvrđivanju granica. Zbog toga se ni R. Horvat nije usudio pobliže označiti granice posjeda, nego je samo zaključio “da je varoški teritorij bio velik.”³

Pitanjem granica prvotnog gradskog posjeda u dva se navrata. 1954. i 1967., bavila M. Ilijanić.⁴ Oba se opisa granica unekoliko razlikuju i jedan dopunjava drugoga, pa se prava slika dobiva tek njihovom usporedbom. Prema njezinim istraživanjima zemljišni posjed varaždinske gradske općine bio je sa sjevera omeđen Dravom. Kopnena granica počimala je na Dravi istočno od Varaždina između sela Trnovca i posjeda varaždinskih ivanovaca, koji se nalazio na području današnjih sela Kučana i Zbelave. Idući istočno od Bartolovca i Zbelave međa je presjekla cestu Varaždin-Ludbreg i spustila se na potok Plitvicu. Odatle međa teče prema jugu i dolazi do ceste koja vodi u Varaždinske Toplice. Odavde granica prelazi brdovit teren, gdje se nalazi Kneginec. Tu skreće na zapad i preko brežuljaka Varaždinbrega dolazi na uzdignutu cestu (*via levata*), kojom prelazi zidani most na Plitvici u selu Jalkovec i ide prema posjedu zagrebačkoga biskupa, tj. Biškupcu, s tim da je Jalkovec bio gradski posjed. Odatle se opet

vraća prema jugu na Plitvicu te uzdignutom cestom ide do sela Beretinec, gdje se okreće prema sjeveru i dolazi do ceste koja vodi ka zemlji križara. Od potoka Bzenice išla je granica opet prema sjeveru do Plitvice i sela Vidovca, presijecala cestu Varaždin-Ptuj i spuštala se na Dravu sa zapadne strane Varaždina kod Svibovečkog prijelaza.

Iz ovog opisa može se zaključiti da se gradski posjed imao oblik nepravilne pačetvorine, u koju se s južne strane uklinio u obliku istokračnog trokuta, sa stranicama od 4,5 km, posjed Biškupec. Gradski se posjed protezao pravcem istok-zapad u dužinu od nekih 13 kilometara, a u dubinu, pravcem sjever-jug, prosječnih sedam kilometara. Prema tome njegova je površina, uz odbitak Biškupca mogla iznositi najviše 80 četvornih kilometara.

Granice posjeda su se s vremenom mijenjale, tako da su se unutar njih u XV. st. nalazila sela Bartolovec, Žabnik, Zbelava, Lužan, Gojanec i Zamlača te posjedi Goričan, Oltarišće, Blizna i Velkovec.⁵

Opis međa gradskog posjeda važan nam je zbog toga da utvrdimo moguće položaje najstarijih varaždinskih vinograda. Vinova loza se, naime, ne može u ovom kraju uzgajati u nizini, nego uspijeva samo na povišenim, brdovitim položajima. Takvi su se nalazili samo na južnim dijelovima gradskog posjeda, na obroncima Varaždinsko-topličkoga gorja. Na tim se pozicijama izričito spominje Kneginec. Informaciju, pak, iz Andrijine diplome, da međa prelazi “preko dvaju brežuljaka, gdje granicu čini biskupovo selo”, ne treba shvatiti doslovno, jer se pod biskupovim selom misli na biskupov posjed Biškupec, čiji su žitelji tu također imali vinograde.

Iz svega rečenog slijedi da prve varaždinske vinograde treba tražiti u Knegincu odnosno na Varaždinbregu, koji će tek kasnije dobiti to ime. Stoga se s mnogo sigurnosti može tvrditi da su Varaždinci imali vinograde u Knegincu već prije proglašenja Varaždina slobodnim kraljevskim gradom. To takvog se zaključka dolazi i na osnovu posrednih podataka.

Jedan od njih je, a to je ona druga naprijed spomenuta okolnost, što je Andrija, obvezujući grad na tzv. zalazninu,⁶ odredio da jedan njezin dio bude u vinu. Kralj je zalazninu prepustio varaždinskom županu, kojemu su, samo prilikom postavljenja, građani bili dužni dati 20 kablova vina,⁷ 100 hljebova kruha i jednog vola.

Spominjanje vina u strukturi zalaznine govori nam da su građani morali imati značajnije površine pod vinogradima, jer bi bilo onkraj pameti da ih se obveže zalazninom u vinu, ako nisu imali vlastitog vina. Recimo i to da su, uz Varaždin, u cijeloj srednjovjekovnoj Slavoniji još jedino zagrebački Gradec i Krapina davali dio zalaznine u vinu. Za razliku od zagrebačkog i krapinskog za varaždinski je privilegij karakteristično da se vino navodi na prvom mjestu, pa i to može poslužiti kao dokaz da je vinogradarstvo bilo, ako ne glavni, a ono

svakako jedan od najvažnijih izvora prihoda Varaždinaca već prije proglašenja Varaždina slobodnim kraljevskim gradom.

Ako se, dakle, složimo da su Varaždinci imali vinograde već prije 1209., postavlja se pitanje gdje su oni bili. Pri odgovoru na njega treba imati na umu citiranu Andrijinu zahvalnost On zahvaljuje stanovnicima sela Varaždina (*vicus Guerestin*), a ne selu kao kolektivitetu, a to pak znači da su ti stanovnici pojedinačno s njim dolazili u dodir i činili mu usluge. To bi bilo nepojmljivo da je, primjerice, Andrija bio zatočen u varaždinskoj tvrđi, jer tada, s obzirom na golemi staleški jaz, ne bi mogao uspostaviti prisniji odnos s podložničkim stanovništvom. Iz toga slijedi da su Varaždinci odlazili u Kneginec i tamo dovoljno dugo boravili nekim poslom da su se mogli sretati i upoznati s budućim kraljem. A jedini razlog zbog kojeg su u većem broju odlazili u Kneginec mogli su biti samo vinogradi koje su tamo posjedovali. To sigurno nisu mogle biti oranice i šume, jer ih je bilo u izobilju u neposrednoj blizini Varaždina. S druge strane, da bi se mogao uspostaviti kontakt između Andrije i Varaždinaca, Andrija je morao uživati slobodu kretanja, pa njegove tamnovanje u Knegincu ne treba shvatiti doslovno, nego kao internaciju.

Kako je Andrija boravio u Knegincu 1203-1204. g. valja zaključiti da su Varaždinci imali vinograde u Knegincu već u XII. st.

Iz svega izloženog slijedi da su varaždinski vinogradi stariji od grada Varaždina. Što više, vrlo je vjerojatno da su upravo oni i njihovo vino najzaslužniji što je Varaždin postao slobodnim kraljevskim gradom.

Kneginečko vinogorje

Sačuvani povijesni izvor sve do druge polovice XV. st. rijetko govore o varaždinskim vinogradima. Oni se spominju 1429. prilikom utvrđivanja međa između posjeda grada Varaždina i posjeda zagrebačkog biskupa Ivana. U izvještaju požeškog kaptola kralju Sigismundu 21. rujna 1429. navodi se da međa između ova dva posjeda prolazi vrhom brda pri kraju sela Kneginca (izvor ga zove *Zwethesthaw*) i to putem koji ide između vinogradâ (*inter vineas*).⁸ To znači da su vinogradi sjeverno od puta pripadali Varaždinu, a južno od puta vlastelinstvu Biškupec.

Nešto su konkretniji podaci iz reambulacije međa 1431. između posjeda grada Varaždina i kaptolskog posjeda (Varaždinske) Toplice. Tu se kaže da je riječ i o vinogradima (*nec non vinearum, nec non vineas*), a što se tiče njih granica između oba posjeda teče južno gore između vinogradâ (*inter vineas*) ravno do vinograda Antuna Malića. Na vrhu ovog vinograda međa siječe veliku cestu (*magna via*, cesta Varaždin-Varaždinske Toplice). Oдавde je sjeverno, s desne strane. gradski posjed. Međa dalje ide pravo na zapad po pola nekog vinograda, čija južna polovica pripada kaptolu, a sjeverna Varaždinu. To

je u blizini brda Pekče (*mons Pecche*).⁹ Prema ovom opisu vinograd Antuna Malića nalazio se na gradskom području, pa je on prvi poznati nam varaždinski vinogradar.

Varaždinski vinogradi se sasvim općenito spominju iste godine, kada je literat Lovro u ime grada tužio plemiće od Zajezde da su gradu oteli oranice, šume, livade, kupinjake, gajeve, vinograde i vinogradarska brda.¹⁰ To se moralo odnositi na jugozapadni dio gradskog posjeda, gdje i nije bilo nekih značajnijih vinograda. To se uostalom vidi i po redoslijedu nabranja zauzetih nekretнина, jer se one u srednjovjekovnim izvorima uvijek navode po vrijednosti.

Prema ovim opisima kneginečko se vinogorje prostiralo na području današnjeg Varaždinbrega, gdje Kneginčani i danas posjeduju vinograde, pa se i vinogradarska udruga općine Gornji Kneginec zove “Varaždinbreg”.

Nasuprot ovom malom broju podataka o varaždinskim vinogradima mnogo ih je sačuvano u gradskim zapisnicima iz druge polovice XV. st. Tu se spominju brojni vinogradi, a njihova koncentracija upravo je najveća u Knegincu. Njih je bilo toliko da je grad za njih rabio izraz vinogorje (*promontorium*), koji označava vinograde povezane u veće skupine. Prvi put je taj izraz upotrebljen 19. prosinca 1455., kada je Mihael Ambrovčić tužio Mihaela Kraneca da mu ne prepušta vinograd u vinogorju Kneginec (*vineam in promontorio Gneginch*) što ga je od njega kupio.¹¹ Sintagma kneginečko vinogorje (*promontorium Gneginz*) rabi se i 1459.,¹² ali se zato češće ističe da je Kneginec ne samo vinogorje, nego i gradski posjed, npr. u izričajima da se neki vinograd nalazi u vinogorju i posjedu Kneginec: 1456. *in promontorio et possessionis Gnegincz*, 1457. i 1458. *in promontorio et possessionis nostre Gnegincz*, 1459. *in promontorio et possessionis Kneginch*, 1461. *in promontorio et possessionis Gnegincz* i 1463. *in promontorio et possessionis Kneginch*.¹³ Nema sumnje da se i izrazi vinorodna ili vinogradarska brda (*montes vinearum*) iz 1456.¹⁴ i “u našim brdima” (*in vnsern Pirgen*) iz 1459.¹⁵ odnose na kneginečko vinogorje.

Unutar vinogorja izvori bilježe i neke položaje koji se posebno ističu po vinogradima. To su Knegincu najbliži brijeg, kojeg izvori i na latinskom i na njemačkom jeziku zovu kneginečki brijeg (*mons Gneginch* 1456.,¹⁶ odnosno *Gnegniczer*, *Knegniczer Pirg* 1457.¹⁷), brdo Osredek (*mons Ozredek*), na kojem se 1457. nalazi više vinograda¹⁸ te Toplički breg (*Toppliczer Pirg*), gdje se 1463. nalazi najmanje jedan građanski vinograd.¹⁹

Ne spominjući ove položaje M. Ilijanić navodi da se već u XV. st. “kneginečki vinogradi javljaju pod već poznatim nazivima: Banski vrh, Banščina, Dugi vrh, Mali vrh, Pečečki vrh, Lužan.”²⁰ Ne može se isključiti vjerojatnost da se i na tim položajima nalazili vinogradi i da su pripadali kneginečkom vinogorju, ali treba reći da se od navedenih oronima i toponima u vezi s vinogradima spominje samo Pečečki vrh (*mons Pecche*). Što više, Lužan nika-

ko nije mogao spadati u kneginečko vinogorje, jer je to selo bilo dio biškupečkog vlastelinstva.

Već tada se, po običaju onog vremena, javljaju i vinogradi posebnog imena.²¹ Od njih su, nažalost, ostali sačuvani jedino nazivi Divjak (*Dywyak*) iz 1455.²² i Ižmanščak (*Ismanschak*), čije je ime zabilježeno 1459.²³

Gradski posjed na području Kneginca uvećan je 1407. darovnicom kralja Sigismunda. Tada se zacijelo povećao i broj gradskih vinograda, pa nije isključeno da se termin kneginečko vinogorje javlja tek od toga vremena.

Kneginečkim posjedom upravljali su u ime grada posebni upravitelji, koje izvori na latinskom zovu oficijalima, a na njemačkom valpotima. Kako nema podataka o njihovom izboru mora se zaključiti da to nije bila izborna funkcija, nego su oni postavljeni.

Poimence se od tih upravitelja prvi spominje neki Andrija, koji je 1456. već pokojnik.²⁴ Kasnije se doznaje da je njegovo prezime Smočić.²⁵ Te, 1456. g., oficijal je kneginečki kmet Ilija Vogrinović.²⁶ G. 1457. oficijali su neki Blaž (*Walpodt Wlasz*)²⁷ i Pavao Smočić,²⁸ 1459. Petar Mihalić i neki Vinko,²⁹ 1460. Ilija,³⁰ a 1462. opet Vinko.³¹ Izvori za ostale godine ne spominju kneginečke oficijale, ali da su oni postojali vidi se po podatku iz 1461. kada je tužen Matija Kurenec što je bez znanja kneginečkog oficijala i protiv njegove volje uhapsio sina Tome Crnog.³²

Iz ovih podataka može se zaključiti da su kneginečki oficijali postavljeni na rok od godinu dana. Također se može zaključiti da su oni postavljeni iz redova kneginečkih kmetova. Naime, 1461. Fabijan, sin pokojnog oficijala Andrije, drži njegovo kmetsko selište,³³ dok se za Iliju Vogrinovića i Petra Mihalića 1462. izričito kaže da su kmetovi u Kneginu.³⁴ *Per analogiam* to su po svoj prilici bili i Pavao Smočić te Blaž i Vinko nepoznatog nam prezimena.

Mada se u nekim godinama spominje samo jedan oficijal, navedeni izvori dopuštaju zaključak da su istovremeno postavljana po dva oficijala. Tako je bilo 1457. kada su oficijali Blaž i Pavao Smočić. Još je bolji primjer iz 1459. Tada se zbog neke oranice spore Petar Mihalić i Vinko, pri čemu se za Mihalića navodi da je suvremeni kneginečki oficijal (*nunc officialis noster de Gnegincz*), a za Vinka da je također oficijal Kneginca (*Vinko alias officialis de eadem Gnegincz*).³⁵ Nedovoljno su poznati opseg poslova i nadležnosti kneginečkih oficijala. Oni u tome nisu bili izjednačeni, jer je jedan od njih istovremeno bio i seoski sudac. Upravo tako izvor na njemačkom 1457. naziva Pavla (*Sodecz Paull, dyeczeit Sodecz zw Knwgnitz*).³⁶ Nema sumnje da se taj navod odnosi na tadašnjeg kneginečkog oficijala Pavla Smočića. Sudačku funkciju jednog od kneginečkih oficijala indirektno potvrđuje i naprijed navedeni podatak o hapšenju obavljenom mimo znanja i volje oficijala. Paralela se može povući i sa stanjem iz 1593., kada je gradski oficijal istovremeno i kmetski sudac.³⁷

Nije dovoljno poznato jesu li kneginečki oficijali za svoj rad dobivali naknadu. Po upisu od 24. listopada 1457., kada je kneginečkom valpotu Blažu dodijeljeno zaostalih 60 pfeniga (denara) za brašno za tekuću godinu, može se zaključiti da su dobivali neku naknadu. To što je o tome ovaj put morala odlučiti općinska skupština može se objasniti time što se radilo o dugu.³⁸ * No, ako i nisu primali stalnu naknadu grad ih je najmanju ruku mogao osloboditi plaćanja gornice za godinu kada su bili oficijali, a ako su pomagali i pri skupljanju crkvene desetine, vjerojatno su za tu godinu bili oslobođeni i njezinog podavanja.

Iako o tome nema mnogo podataka varaždinski su građani i neknebinečki kmetovi imali vinograde i izvan knegineškog vinogorja, na zapadnijim dijelovima Varaždinsko-topličkog gorja. Za takav zaključak nalazimo uporište u sporu što je 1462. vođen pred varaždinskim gradskim sudom. Tada je, naime, neki Djanoš iz Biškopca (*de Episcopatu*), sin Bricka, tužio Pavla Mlekanovića iz Velkovca zbog štete na vinu, koje mu je isporučeno u Beretincu (*quod dictum vinum in Beretincz homines recepiissent*).³⁹ Sudeći po ovom zapisu vinograd iz kojeg je potjecalo predmetno vino vjerojatno se nalazio u blizini Beretinja.

Borbe za kneginečke vinograde

Zbog svojih vinograda Kneginec je bio vrlo važan i dragocjen posjed, pa je grad gotovo čitavo XV. st. morao ulagati iznimne napore da spriječi da mu ga ne otme susjedna vlastela. U historiografiji su sporovi i sukobi Varaždina s vlastelom za gradske posjede dobro obrađeni, pa ćemo ih ovdje, u odnosu na Kneginec, sažeto prikazati.

Sjeme sukoba za Kneginec posijano je 1407., kada je kralj Sigismund, među ostalim, darovao gradu Varaždinu i posjed Sargos, tj. Kneginec. Prije nego prikazemo sporove za Kneginec, moramo se zadržati na ovoj darovnici. Naša historiografija, naime, sugerira stav da je grad Varaždin tek tada došao u posjed Kneginca. To naoko protivrječi našoj tezi da su stanovnici Varaždina, a od 1209. njegovi građani, već prije te godine imali u Knegincu svoje vinograde. Tu suprotnost nije teško objasniti. Zabluda je, naime, da je Kneginec u čitavom razdoblju koje istražujemo bio jedinstven posjed. Početkom XV. st., a tako je vjerojatno bilo i ranije, kneginečki posjed ima više vlasnika. Na to upućuju i različiti nazivi za dijelove kneginečkog posjeda. U tom smislu Sigismudov Sargos bio bi samo dio kneginečkog posjeda, baš kao što se to može reći i za Zwetheshaw, koji se 1429. zove Kneginec. Uostalom, grad Varaždin sve do 1481. nije ni ovladao čitavim posjedom Kneginec. Sve to, dakle, ne isključuje tezu da je Varaždin već prilikom uzdignuća u slobodni kraljevski grad dobio i dio posjeda Kneginca.

Nevolje s Knegincom počele su odmah nakon Sigismundove darovnice. Protiv toga da grad zaposjedne, zadrži i prisvoji Kneginec odmah je 1407. protestirao Nikola Vojin, koji je tvrdio da Kneginec pripada njemu. Spor je 1414. riješio sam kralj novom darovnicom, kojom je Kneginec pripao gradu. Plemići Vojin se s time ipak nisu pomirili, nego su i dalje tvrdili da po pravu Kneginec pripada njima. "Uzalud je Zagrebački kaptol god. 1420. službeno ustanovio da grad Varaždin neprijeporno posjeduje Kneginec. Uzalud su Varaždinci godine 1421. ishodili takvu potvrdu i od samog kralja Sigismunda. Plemići Vojin ostadoše kod svoje tvrdnje, zbog čega je došlo i nove parnice koja se 1423. godine vodila pred Zagrebačkim kaptolom. Ta je pravda potrajala do godine 1428. kad je kralj Sigismund izdao novu darovnicu kojom gradu Varaždinu potvrđuje 'Sargos, koji se sada zove Kneginec'"⁴⁰

Zbog Kneginca grad je došao u spor i s grebengradskom vlastelom. Nastali spor s Ivanom i Jurjem, sinovima Antuna Grebengradskog, kralj Sigismund je 1429. riješio u korist grada. Jednako je kralj 1435. presudio u korist grada i spor s Hermanom, sinom Loranda od Grebengrada, ali se taj pokazao tvrdim orahom, jer je 1437. počeo novu parnicu s gradom. Nju je 1438. u korist grada riješio Sigismundov nasljednik kralj Albreht. Nato su, iste godine, Ivan, Juraj i Margareta od Grebengrada uložili prosvjed protiv toga što gradska općina posjeduje Kneginec. Grebengradski vlastelini su vjerojatno izgubili i ovaj spor, jer poslije 1439. više ne uznemiruju Varaždin svojim zahtjevima.⁴¹

Otkako su grofovi Celjski 1399. postali vlasnici gotovo čitavog Zagorja i grad Varaždin je došao u zavisnost spram njih. Kada im je loza izumrla nastala je otimačina njihovih posjeda. Grad Varaždin se bojavao da mu ne budu oteti njegovi posjedi, a među njima i Kneginec. Sada su opet nastale neprilike zbog njega. "Najprije su to - piše R. Horvat - imanje počele svojatati Helena i Suzana Urgovan. Njima je pošlo za rukom da sebi u prilog ishode rješenje koje je god. 1466. izdao Ladislav Palocz, sudac kraljevske kurije. Uplašeni Varaždinci prizovu na kralja Matiju Korvina, pozivajući se na povelju kojom je kralj god. 1464. potvrdio pravo grada Varaždina na Kneginec. Parnica se vukla do god. 1472. kada ju je novi sudac kraljevske kurije Stjepan Bator riješio u korist gradske općine."⁴²

Tri godine kasnije Varaždinci su opet u sporu s kapelskom vlastelom Vojin. Sada je situacija mnogo ozbiljnija, jer je 1475. Ivan, sin pokojnog Grgura Vojina, potajno i nasilno zauzeo Kneginec. Spor se vodio do 1481., kada je grad Ivanu i Jurju Vojinu isplatio 700 zlatnih florena za imanja Gornji i Donji Kneginec i time otkupio njihova prava na te posjede.⁴³ Tako je napokon i pravno čitavo imanje Kneginec postalo gradsko vlasništvo.

Nevolje s Knegincom time ipak nisu prestale. Pravodobnim prosvjedom grad je 1507. spriječio namjeru maruševčkog vlastelina Franje da mu otme imanja Bartolovec i Žabnik te Gornji i Donji Kneginec. Želeći učvrstiti svoj

posjed, grad je 1512. izmolio od kralja Vladislava novu darovnicu za svoja imanja, a među njima i za oba Kneginca. Grad je iste godine u nazočnosti susjeda uveden u posjed ovih imanja. Susjedna je vlastela 1522. opet pokušala gradu oteti Gornji i Donji Kneginec, pa je u ime kralja Lovro Iločki 1523. potvrdio gradu Varaždinu posjede koje mu je darovao kralj Sigismund.⁴⁴

Od vremena grofova Celjskih grad Varaždin bio je posjed vlasnika varaždinske tvrđe. Logično je, stoga, da je varaždinska gradska općina u svim sporovima za posjede imala podršku svojih feudalnih gospodara, jer su oni tako štitili i svoje bogatstvo i prihode. No, ispod ovog zaštitničkog plašta krila se jednako žilava borba građana da ih vlasnici varaždinske tvrđe, svi redom krupni aristokrati, ne pretvore u svoje kmetove. Radilo se tu i o nametanju novih daća. Za našu je radnju značajno da se oko 1520. vodio spor o tome moraju li građani od svojih vinograda vlastelinu plaćati gornicu.⁴⁵

Do konačnog loma između grada i njegovog feudalnog gospodara došlo je poslije mohačke katastrofe. U građanskom ratu za ugarsku krunu palatin Stjepan Bathory, tadašnji vlasnik varaždinskog vlastelinstva, stao je na stranu Ferdinanda, a grad na stranu Zapolje. Poraz zapoljevaca imao je za grad Varaždin katastrofalne posljedice. Nevjeru grada spram svoga feudalnog gospodara kaznio je Pavao Kečkeš, Barhoryjev upravitelj varaždinskog vlastelinstva, tako da je gradu oduzeo sve njegove kmetove i posjede, a također i njegov prihod od vina, zvan gorščina.⁴⁶

Time je završena jedna epoha u životu grada Varaždina i njegovog vinogradarstva.

Vlasnici vinograda

Vlasnici varaždinskih vinograda bili su varaždinski građani (u njih brojimo i plemiće koji su imali kuće u Varaždinu i stanovali u njima), gradski kmetovi, crkve i crkvene ustanove te neke gradske institucije. Na gradskom području imali su vinograde i stranci, tj. ljudi koji nisu imali stalno boravište na gradskom području, a također i neke institucije izvan gradskog područja.

Najviše se o vlasnicima vinograda doznaje iz gradskih zapisnika iz druge polovice XV. st. Evo njihovih prvotnih vlasnika zabilježenih po godinama uz napomenu da su neki u to vrijeme već bili mrtvi.

1454. **Fabijan** (*Fabianus, Fabianesh*), **Martin Sopuh** (*Martinus Sopuch*)*⁴⁷ - 2 vinograda;

1455. **Šimun Čaletić** (*Symon Chalethich*), Urban Domković (*Vrbanus Domkoych*),* **Fabijan Đurdeković**⁴⁸ (*Fabianus Gurgekoich*), kmet Nikola Đurđinić (*Nicolaus Gurginich*), literat Grgur (*literatus Gregorius*), kovač Juraj (*Georgius faber*),* **Mihael Kranec** (*Michael Cranech*), Ivan Lepšičin (*Iwan Lep-*

sichin), kupaoničar Matija (*Mathyas balnator*), Juraj Medvarić (*Georgius Medwarich*),* Urban Orsag (*Vrbanus Orsaag*),* Pavao (*Paulus*), Putančevićev zet Šimun (*Symon gener Putancheich*), Martin Sopuh (*Martinus Sopuch*), Valpotić (*Walpothich*) i Blaž Volinović (*Blas Wolinoich*) - 16 vinograda;

1456. postolar Barnaba (*Barnabas sutor*),* **postolar Benedikt** (*Benedictus sutor*), Dmitar Bregant (*Demetrius Bregant*), Črnko (*Chrwnko*)*, **zlatar Juraj** (*Georgius aurifaber*), Kočakovićev zet Grgur (*Gregorius gener Kochakoicz*), Kajanova udovica (*relicta Kayan*), Petar Kožuh (*Petrus Cosuh*), Juraj Kovačić (*Georgius Kowachicz*), Blaž Kučinić (*Blasius Kuchinicz*),* Valentin Kuruakus (*Valentinus Curuacus*), Nikola Kušić (*Nicolaus Kusich*),* Djanoš Laporšić (*Dyanosius Laptorschicz*), Lepšić (*Lepsich*), literat Matija (*Mathias literatus*), **Juraj Medvarić** (*Georgius Medwaricz*), glasnik Mihael (*Michael preco*), Stjepan Petričević (*Stephanus Petricheicz*), Mihael Pomelaj (*Michael Pomelay*),* **Šimun** upravitelj u Mogerlaku (*Symon alias officialis de Mogerlak*) i Blaž Višeplot (*Blas Wizeploth*)- 20 vinograda;

1457. Agata iz Velkovca (*Ageta de Velkobecz*), Augustin (*Augustin*), Nikola Đurđinić (*Nicolaus Gurginicz*),* Ilijaca iz Velkovca (*Ilyacza de Velkowcz*), zlatar Juraj (*Jorg Goldsmit*), Benedikt Košar iz Bišupca (*Wedenich Koschar von Pischollsdorff*), Lacko (*Laczko*),* Blaž Marinković (*Wlasz Marinkoisch*), **Tomo Matejčić** (*Thomas Matheiczisch*), **Matija Polsedmić** (*Mathias Polsedmicz, Polzethmich*), **Nikola zvani Mikula** (*Nicolaus aliter Micula dictus*), Nikola Paumaister (*Niclas Paumaister*), Martin Petričević (*Mertin Petricoisch*),* Martin Pognar (*Mertt Pognär*), Mihael Pomelaj (*Michell Pomelay*), Šimun Rašinšak (*Simon Rassinssak*),* Valent (*Walent*), Valpotica (*Walpoticzen*), **Nikola Velica** (*Nicolaus Welicza*) i **Barnaba Vračec** (*Warlabaz Wraccz*), - 20 vinograda;

1458. **Jakob Andrinović** (*Jacob Andrinoich*), Ivan Čaletić (*Johannes Chalethicz*), **Tomo Glavčak** (*Thoma Glawchak*), Gošić iz Kočana (*Gossicz von Kotschann*), **biškupečki župnik Jakob** (*Jacob Pharrer von Pyschollffdorff*), (**Juraj Gorčec** (*Surs Gorczesch*), **zlatar Jurg** (*Iwrg aurifaber*), Juraj Marjašević (*Georgius Maryasowch*), Jakob Marković iz Tomaševca (*Jacobus Markoicz de Thomasowch*), kovač Mate (*Mathe faber*), **Tomo Matejčić** (*Thomas Matheiczisch*), Matej Mlatec (*Mathei Mlathecz*), Nikola Paumaister (*Niklas Paumaister*), kolar Pavao* (*Paulus carpentarius*), kovač Juraj Prude (*Georgius faber Prude dictus*),* Grgurov brat Pavao (*Paulus frater Gregure*), Pavao Svištej (*Paulus Swysthei*) i Andrija Tunžarić* (*Andres Thunsarich*) - 18 vinograda;

1459. **Augustin Belčević** (*Augustinus Belcheicz*), Benedikt Bibec (*Benedictus Bibeč*), Barnaba Bratec (*Barnabas Brathecz*), Juraj Gomboltović (*Georgius Gombolthoicz*), Petar Gošlić (*Peter Goslik*), Benedik Herenović (*Benedic Cherenoicz*), kmetovi iz Šimunovca Jakob i Petar (*Petrus et Jcobus, iobagiones de Symunowcz*),* kmet **Filip Kartan** (*Philippus Cartan, Carthan*), Benedikt Košar

iz Biškupca (*Wenedict Chossar de Episcopatu*), **Juraj Kovačić** (*Georgius Kowachicz*), plemić Ivan Krunaković iz Poljane (*Iohannes nobilis de Polanya Krwnakoicz dictus*), Marko Novak (*Marko Noback*),* Grgurov brat Pavao (*Paulus frater Gregure*), **Pavao Lah** (*Paulus Lah*), **Ambroz Mastelić** (*Ambrosius Masthelicz*), kmet **Ivan Medvarić** (*Johannes Medwaricz*), Elizabeta Newred (*Elyzabet Newred*), **Jakob Poklečić** (*Jacobus Poklechicz*), Nikola Ranković (*Niclasz Rankoicz*), kmet **Tomo Ronč(ić)** (*Thomas Ronch, Ronchicz*) i kovač Tomo* (*Thomas faber*) - 21 vinograd;

1460. Šimun Dlesk (*Symon Dlesk dictus*),* Ivanuš Falatić (*Iwanusch Falatisch*), Klement Golak (*Clemens Golak*), Fabijan Golaković (*Habian Gola-koisch*),* građanin Jantol Kirijaš (*Ianthol Kiriagh*), Koprić (*Copricz*),* Ladislav (*Ladislaus*), Osvald Marković iz Kočana (*Osvaldo Markoicz de Kochan*) s tri vinograda, Tomaš Mülner (*Thomasch Mülner*), Ivanuš Perak (*Iwanusch Perak*), Petermanec (*Petermanncz*),* Petar Slinovratić (*Petrus Slynowrathicz*),* Ladislav Sopuhović (*Ladislaus Sopuhoicz*),* Peterman Truslić (*Peterman Trus-slicz*),* Juraj Tunšarić (*Georgius Thwnsaricz*)* i udovica iz Burlina (*relicta vna de Burlin*)*- 18 vinograda;

1461. Ana žena građanina Pavla (*Anna consors Pauli civis*), Andrijiina udovica (*relictā Andree de Novak, filia Dusicz*), Lucija Belica (*Lucia relictā Nicolai Belicha*), tkalac Črnc (*Crwnecz textor*);* Stjepan Falatović (*Stephanus Falathoicz*);* Grgurov brat Pavao (*Paulus frater condā Gregure*), Juraj Glušec (*Georgius Glusecz*)*, kupaoničar Jakob (*Jacobus balnotor*), Knoblach (*Knoblach*), Juraj Krupek (*Georgius Crwpek*)*, Ivanuš Miličević (*Iwanus Milicheicz*), **Fabijan Ordušić** (*Fabianus Ordusicz*), Matija Ordušić iz Črnca (*Mathias Ordusicz de Crwnecz*), građanin Perolt (*Perolth*), **Stjepan Petričević** (*Stephanus Petricheicz*) i Matija Trajban (*Mathias Trayban, Traiban*)* - 16 vinograda;

1462. Jelena sa sinom Čečakom (*Elena cum filio Chechak*), **Martin Ižaković** (*Martinus Isakoicz*), Juraj Kovačić (*Georgius Kowachicz*), **Ilija Migašić** (*Elya Migasicz*), Ivanuš Miličević (*Iwanus Milicheicz*), Pavao Mlekanović iz Velkova (*Paulus Mlekanoicz de Welkowcz*),* Jakob Plantačević (*Jacobus Planthacheicz*), Grgur Podrug (*Gregorius Podrug*),* Djanoš Putančević (*Dyanosius Puthanceicz*), Pavao Stegnez (*Paulus Stegnez*),* Matija Trajban (*Mathias Trayban*), Truhelova žena Jelena (*Elena, vxor Truchel*), udovica Petra Trušlića (*relict Petri Thruslicz*),*- 13 vinograda;

1463. Juraj Barnabašić iz Velkovca (*Sürs Warlabassicz von Velkobec*), Emerik Crnković (*Emricus Chrnkoicz*),* Petar Drušlić (*Peterman Druslicz*),* Blaž Egrešić (*Wlas Egressicz*),* sudac Gal (*Gal Zwdecz*),* sudac Grgur, Grgurić (*sudecz Gregor; sodecz Gregorisch*), Grgurov brat Pavao (*Paull dez Gregory*), harmicar (*Harmiczar*), Stjepan Hlebec (*Steffan Hlebecz*), Tomo Jančević (*Thomas Janczeisch*), Tomo Kalec (*Thomas Calecz, Kalecz*), Jantol Kramar (*Jan-*

**tholl Kramer), Malić (Malich), Jakob Pader (Jacob Pader), Hanžek Petri-
nović (Chansek Petrynoycz), Matija Stolarić (Mathias Ztolarich), Benedikt
Terzić (Wedenick Tersicz), Osvald Turković (Oswald Turkoicz) i Mihael
Wachtar (Michall Wachtar)- 20 vinograda;**

1467. Benedikt Glanučić (*Benedictus Glanuchicz*), Janžek Kuzmić* (*Iansek
Cusmich*), Tomo, svekar Jakoba iz Jakopovca (*Thoma socer Iacobi de Iacu-
pelcz*),* - 3 vinograda;

1468. Helena majka pokojnog Jakoba (*Helena mater domini Jacobi*), Ivan
iz Oseka (*Iohannes de Osek*), Juraj Kučinić (*Georgius Kuczinicz*) i Benedikt
Trkmanić (*Benedictus Thrkmanicz*) - 4 vinograda;

1469. Blaž (*Blasius*), Brlek (*Berlekch, Brlko*), Leonard Stheinhouff, Juraj
Gorčec (*Georgius Gorczecz*), **Magdalena iz Kneginca** (*Magdalena von Kne-
gnetz*), Juraj Matjašić (*Georgius Mathiasich*), Mate Ordušić iz Majera (*Mathe
Ordusicz de Mayr*), Matija Pribičović (*Mathias Pribichoich*) i žena iz Knegin-
ca (*Frawen von Knegnetz*) - 9 vinograda; druga polovica XV. st. **Ambroz
Mihalić** (*Ambrosius Michalich*) - 1 vinograd.

Ukupno se spominju 134 vlasnika ili korisnika sa 137 vinograda. Ako se
tomu dodaju i oni za koje se na osnovu njihove trgovine moštom ili vinom
zaključuje da su također imali vinograde, broj se penje na 180. Ovaj broj treba
umanjiti za najmanje 25 vinograda, jer se neki vlasnici i njihovi nasljednici
spominju više puta (npr. Grgurov brat Pavao pet puta, Nikola Belica i Nikola
Velica su ista osoba, Osvald Marković ima tri vinograda itd.) Tako se dolazi do
brojke od 156 vinograda.

Međutim, i ovu brojku treba uzeti s rezervom, jer je na osnovu sačuvanih
izvora nemoguće dokučiti koliko su vinograda vlasnici sami obrađivali, a ko-
liko su za njih obrađivali kneginečki ili drugi kmetovi. Ako uslijed ove dvojbe
i prepolovimo broj vinograda, još uvijek smo blizu zaključku da je u drugoj
polovici XV. st. na području grada Varaždina bilo 70-tak vinograda. Od njih se
za 37 izričito navodi da su bili u Knegincu odnosno u kneginečkom vinogorju.

Društveni status i zanimanja vlasnika i korisnika vinograda

Vlasnika i korisnika vinograda bilo je više nego vinograda. Neki su vinogradi
imali po dva i više suvlasnika, a vlasnici i korisnici mijenjali su se nasljeđiva-
njem, diobama, kupoprodajama i poklonima. Iako izvori spominju nekih dvade-
setak posto više vlasnika i korisnika nego što smo ih naprijed naveli, njihov
društveni status i zanimanja prikazat ćemo na osnovu naprijed spomenutih imena
vlasnika i korisnika.

Kao vlasnici i korisnici vinograda javljaju se dvije osnovne grupe stanovniš-
tva, građani i kmetovi. U rjeđim slučajevima u toj su ulozi i pojedine crkve,

crkvene i gradske institucije i udruženja, pa i poneki građanin plemenitog podrijetla.

Brojnu skupinu vlasnika vinograda čine građani (*cives*) Izvori izrijeком kažu da toj društvenoj skupini pripadaju Pavlova žena Ana, Nikola Belica (Velica), sudac Gal, sudac Grgur, (Grgurić), Jantol Kirijaš, Perolt i Petar Truslić ..

Iz drugih podataka zaključuje se da su građani bili i postolar Barnaba, Juraj Glušec , Klement Golak, Juraj Gomboltović, Grgurov brat Pavao, Benedik Herenović, kovač Juraj, Juraj Kovačić, Blaž Kučinić, Juraj Kučinić, Valentin Kuruakus, Nikola Kušić, Lepšić, Stjepan Petričević, Hanžek Petrinović, Martin Pogrnar, Matija Polsedmić, Martin Sopuh, Ladislav Sopuhović i Osvald Turković.

U građane možemo ubrojiti i one koji su navedeni zanimanjem. To su glasnik Mihael, neimenovani harmicar, kolar Pavao, kovači Mate, Tomo i Pavao Prude, kupaoničari Jakob i Matija, literat Matija, postolar Benedikt, zlatar Juraj (Jurg), tkalac Črnec, a možda i oficijal Šimun.

Po prezimenima i zastupljenosti u sporovima može se zaključiti da su građani bili i Dmtar Bregant, Šimun Dlesk, Knoblach, Mihael Kranec, Pavao Lah, Tomaš Mülner, Elizabeta Newred, Urban Orsag, Jakob Pader, Nikola Paumaster, Pavao Svištej, Leonard Stheinhouff, Matija Stolarić, Matija Trajban, Benedikt Trkmanić, Valpotić odnosno Valpotica i Mihael Wachtar.

Drugu brojnu skupinu čine kmetovi (*coloni, iobagiones*). Izrijeком su to Črnko, Nikola Đurđinović, Tomo Glavčak, Martin Ižaković, Filip Kartan, Djanoš Laporšić, Magdalena, Ambroz Mastelić, Ivan Medvarić, Juraj Medvarić, Ilija Migasić, Tomo Ronč(ić) i neka žena iz Kneginca.. Posredno se to zaključuje i za Ambroza Mihalića. Sve su to kmetovi iz Kneginca.

S mnogo se vjerojatnosti može pretpostaviti da su, bilo gradske, bilo građanske vinograde obrađivali i drugi kneginečki kmetovi, pa se gornjoj listi može pridružiti i Jakob Andrinović te neki bez prezimena zabilježeni kneginečki kmet.

Vinograde su držali i kmetovi iz drugih mjesta. U tom svojstvu izvori navode Agatu, Jurja Barnabašića, Ilijacu i Pavla Mlekanovića iz Velkovca, Gošića i Osvalda Markovića iz Kočana, Jakoba Markovića iz Tomaševca, Matiju Ordušića iz Črnca, Matu Ordušića iz Majera, Jakobova zeta Tomu iz Jakopovca, Jakoba i Petra iz Šimunovca, Ivana iz Oseka, Benedikta Košara iz Biškupca i neku udovicu iz Burlina. Spomenimo i to da se u sudskim sporovima kao tražitelji prava na posjed vinograda navode i Juraj Ižaković te Petar i Juraj Maličić iz Zmlače, udovica Valentina Gležena iz Novaka, Jančec iz Biškupca, Kuzma Junotić iz Nedelanca, Jakob Marković iz Tomaševca, Grgur iz Trnca, Krunčec iz Ebreža, Jakob iz Marjašovca, Ivan iz Oseka i Mihael Pomelaj iz Velkovca.

Od osoba plemenitog podrijetla kao vlasnik vinograda spominje se jedino plemić Ivan Krunaković iz Poljane. Neku vezu s vinogradom Jurja Kovačića imao je plemeniti Nikola Ramković, a ako je identičan s Nikolom Rankovićem, koji se se također spominje iste, 1459. godine, onda je posjedovao i vinograd. No, za razliku od Krunakovića, Ramković je živio u Varaždinu i po svoj prilici varaždinski građanin. Zvali su ga grabmester (*grabmester dictus*), što bi moglo značiti da je rukovodio kopanjem zaštitnih rovova oko grada ili njihovim održavanjem.⁴⁹

Za ostalih 66 vlasnika ili korisnika vinograda nije moguće ustanoviti društveni status.

Crkveni vinogradi. Varaždinska župna crkva Sv. Nikole vjerojatno je već od samog osnivanja župe kao beneficij uživala barem jedan vinograd. Beneficijalni vinograd se po svoj prilici nalazio u Knegincu. U svakom slučaju crkva sv. Nikole stekla je 1455. oporukom nekog Pavla trećinu vinograda, ali tako da njegovu polovicu za života uživa sin njegove prilježnice Uršule, a poslije njegove smrti da i ta polovica pripadne crkvama sv. Nikole i sv. Vita te varaždinskom samostanu sv. Ivana krstitelja.⁵⁰ Po svoj prilici se upravo na taj vinograd odnosi podatak iz 1469., koji obznanijuje da od nekog vinograda trećina pripada crkvi.⁵¹ Vjerojatno je to isti onaj vinograd za kojeg su na sudu iste godine i istog datuma (1. ožujka) brojni svjedoci dokazali da pripada crkvi, a popola su ga obrađivali pokojni Juraj Žinicar sa sestrom i neki čovjek i njegovo dijete.⁵²

Tijekom vremena crkve su vinogradima obdarivali i drugi pobožni građani. Takva su darivanja činjena ne da bi vinograd trajno ostao crkvi, već s namjerom da se kupi crkvi potrebni inventar ili da se novac od prodaje vinograda upotrijebi za popravak crkve. Tako je 1460. svjedočenjem dokazano da je neki Ladislav na samrti zavještao svoj vinograd za popravak (*ad fabricam*) crkve sv. Nikole.⁵³ Prije toga, 1456. g., udovica Valentina Gležena iz sela Novaka legirala je za svoju dušu vinograd crkvama sv. Nikole i sv. Vita.⁵⁴ Crkva sv. Nikole došla je 1457. g. i do vinograda Mertta Pognära, jer su sudac i cijelo vijeće obznaniili da taj vinograd ne pripada Pognärovoj kćeri, već zbog nekog posla pripada crkvi.⁵⁵ U izvoru se, doduše, ne navodi da je riječ o crkvi sv. Nikole, ali po običaju bilježenja toga vremena suvremenici u malom gradu znali su da se to odnosi na najpoznatiju i najvažniju gradsku crkvu, dakle crkvu sv. Nikole. U suprotnom, da se radi o nekoj drugoj crkvi, svakako bi bila pobliže označena.

Crkvu sv. Nikole obdario je 1468. g. i Juraj Kučinić. On je prodao vinograd za jednog vola i novac koji je namijenio za izradu kaleža za crkvu sv. Nikole. Bojeći se da će ostati nezbrinuta ovome se usprotivila Kučinićeva udovica Margareta, koja je držala vinograd, pa ju je tužila Kučinićeva sestra, inače žena

Grgura Mayrskyja. Presuđeno je da se vinograd procijeni, pa ako se Margareta slaže s procjenom, da se vinograd proda i da Margareta dobije svoj dio, a da se ostatak novca namijeni za staklo u crkvi sv. Nikole i izradu kaleža.⁵⁶

Crkvu sv. Nikole kanio je nadariti i ugledni građanin Pavao, kojeg izvori поближе označavaju kao brata literata Grgura. Ne zna je li to doista i učinio, ali mu je nakana vidljiva po tome što je 1459. pred gradskim sudom zabranio Grguru da proda zajednički vinograd jer ga želi pokloniti za kapelicu u crkvi sv. Nikole.⁵⁷

Vinogradom je 1469. nadarena i druga varaždinska crkva, crkva sv. Vita. Njoj je Juraj Matijašić, po svjedočenju udovice si Jelene, posljednom voljom ostavio svoj vinograd, pašnjak i oranicu.⁵⁸

Dio vinograda dobila je 1456. g. oporukom već spomenute udovice Valentina Gležena iz Novaka i crkva sv. Vita u Zamlači.⁵⁹

Prema presudi iz 1469. g. pol svote od vinograda što ga je neki čovjek iz sela Biškupca (*Bischofsдорff*) kupio od Magdalene pripalo je crkvi u Knegincu, a drugu polovicu podijelile su Magdalena i i žena tog čovjeka iz Kneginca. Kako se navodi da je čovjek iz Biškupca već kod kupnje vinograda pol svote dao kneginečkoj crkvi (*das man den Weingarten sol verkauffen vnd halben Tayll Gelts gebn auff dy Kyrchen zu Knegnetz*),⁶⁰ tu se vjerojatno radi o ispu-njenju posljednje žene Magdaleninog muža.

Na gradskom području vinograde su posjedovale i crkve ili župnici i izvan gradskog područja. Uz već spomenutog Blaža, župnika u Prilaku, koji je 1456. imao vinograd u Knegincu,⁶¹ 1459. g. došla je do pol vinograda na gradskom području i crkva bl. Djevice u Biškupcu (*in Biscupchi*). To je njoj i njezinom župniku zavještao Petar Bibeč. Vinograd se nalazio na Kneginečkom brdu (*Knegniczer Pirc*). Biškupečki župnik Jakob se 1458. i 1459. spori zbog njega, jer su ovu nadarbinu osporavali Juraj Nižić i Stojko iz biškupečkog vlastelinstva (*Georgius, Nizicz dictus, de Episcopatu cum Sthoyko*).⁶²

Za sva spomenuta darovanja doznajemo zato što ih netko pred gradskim sudom osporava. To dopušta pretpostavku da je darovanih vinograda crkvenim institucijama bilo i više, ali o tome nisu sačuvani pisani tragovi.

Od gradskih ustanova zna se da je vinograd imala gradska bolnica (*hospital, xenodochium, Spital*).⁶³ M. Ilijanić navodi da je hospital raspolagao priličnim imanjem - mlinovima, livadama, oranicama i vinogradima, pa i kmetovima.⁶⁴ Među poklonjenim vinogradima se u gradskim zapisnicima 1455. g. spominje vinograd Divjak (*Dywyak*), što ga je bolnici oporučio kupalištar Matija.⁶⁵ Prema jednom podatku može se zaključiti da je bolnici pripadala trećina i od vinograda koje je prodavao grad, a koji su u vlasništvo grada vjerojatno pali jer su njihovi vlasnici umrli bez nasljednika. Naime, 1460. g. grad je prodao za pet

maraka neki vinograd s tim da od toga dvije trećine pripadaju gradu, a jedna trećina bolnici.⁶⁶

Vinograd je posjedovala i varaždinska bratovština sv. Nikole (*confraternitas beati Nicolai episcopi et confessoris*). Njime je upravljao dekan bratovštine, pa su ga po tome zvali dekanija (*decania*). On se na zanimljiv način spominje 1456., kada je dekan Mihal Borčić tužio kneginečkoga kmeta Jurja Đavolića da je vozeći kola polomio 50 trsova u dekanijijskom vinogradu (*pro dampno vinee decanie in vitibus quinquaginta fregisset cum curro suo*). Đavolić je osuđen da posadi uništene trsove i povrh toga da plati kaznu od tri pense denara.⁶⁷ Iz ovog podatka se može zaključiti da se vinograd dekanije nalazio u Knegincu, a da je pripadao upravo navedenoj bratovštini, a ne drugoj suvremenoj varaždinskoj bratovštini, onoj blažene djevice Marije, vidi se po tome da iste 1456. g. Mihal Borčić zastupa bratovštinu sv. Nikole u nekom drugom slučaju.⁶⁸

Ustroj vinogorja, uzgojni oblici, sortiment i obrada vinograda

O ustroju kneginečkog i drugih vinogorja na Varaždinsko-topličkom gorju, uzgojnim oblicima, sortimentu vinove loze i obradi vinograda više se može zaključiti analogijom s drugim područjima, nego po sačuvanoj izvornoj građi koja se odnosi na varaždinske gradske vinograde. O tim pitanjima govori mali broj izvora, najčešće posredno i usput, ali ipak tako da se i na osnovu tih skromnih podataka mogu izvući stanoviti zaključci. Pravu i cjelovitu sliku, međutim, jedino daje korištenje jednih i drugih izvora i podataka, pa čak i onih koji govore o vinogradarstvu u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XIX. st.

Ustroj kneginečkog vinogorja, kao i svakog drugog, prvenstveno određuje konfiguracija terena. Tamo gdje su vinogradi na niskim brežuljcima i kosama, oni su se protezali u uskim trakama od vrhova brda i sljemena kosa do potoka, tokova kišne vode ili jaraka. Vinograda opkoljenih sa sve četiri strane drugim vinogradima moglo je biti samo na prostranijim platoima.

Vinogradi su i ovdje nastali na šumskim krčevinama. U prvo vrijeme radi eksploatacije šume, a kasnije vinograda, stvorena je mreža putova, koja je povezivala vinograde i skupine vinograda. U osnovi je ta mreža sačuvana do današnjih dana. Održavanje putova bio je zajednički interes i o njemu je brinuo gradski magistrat. O tome nam svjedoči odluka iz veljače 1457., kada je određeno, jer je put kroz vinograd propao, da svatko tko (kolima) dolazi u vinograd mora, kako za ulazak, tako i za izlazak, platiti gradskom sucu 60 pfeniga (denara).⁶⁹

Loza je u vinogradima sadena u gustim redovima koji su se protezali odozgo prema dolje i u malim razmacima unutar redova. O takvom ustroju osobito je mnogo podataka sačuvano u zagrebačkim srednjovjekovnim pisanim izvorima

ma, taj je ustroj i danas vidljiv na Varaždinbregu, pa nema razloga da ne zaključimo da je tu tako bilo i u srednjem vijeku. Prema Stražimirovom izračunu, preračunato na današnju mjeru, u takvoj gustoći sadnji moglo je biti 16.500 do 17.400 trsova po hektaru.⁷⁰

U takvom ustroju vinogradi su obično u dnu, u mrazištu, završavali šumarkom. Njegova namjena je bila da daje kolce za vinograd i u takvom ga slučaju izvori nazivaju koljosjekom (*virgultum*). U odnosu na varaždinske vinograde najzornije to predočuje donekle bizarni zapis iz 1458. Tada je, naime, Matija Mlatec tužio kovača Mihaela da ga je ovaj išibao dok je sjekao kolje ispod vinograda (*palos seu virgultos sub vinea*).⁷¹ Drugom prilikom se koljosjeci spominju 1460. kada je tužen neki Stojko Kušnec jer je bespravno iskrčio nekoliko tuđih koljosjeka.⁷²

I ova dva spominjanja koljosjeka dovoljna su da se zaključi da se u uzgoju vinove loze kao armatura upotrebljavao kolac. Kako vinovu lozu treba vezati uz kolac, postavlja se pitanje čime se ona vezala. U to se vrijeme loza najčešće vezala vrbovim šibljem. Posrednu potvrdu za to nalazimo u ubilježbi iz 1461. u kojoj se govori da su ljudi Andrije Pivarića razvalili živicu Pavla, brata pokojnog Gregora, i posjekli vrbu (*salix*), koju je tu bila posadena.⁷³ Vjerojatno je to bila vrba rakita, podatnija za vezanje loze od ive, koje se ionako dosta nalazilo samonikle u šumarcima.

Vinogradi su međusobno bili odijeljeni međama, u kojima su često funkciju međaša imali razno šumsko drveće i voćke. Za razliku od zagrebačkih srednjovjekovnih vinograda, u čijim su se međama od šumskog drveća najčešće nalazili hrast, kesten, oskoruša, grab i bukva, a od voćaka trešnja, jabuka, kruška, višnja i breskva,⁷⁴ varaždinski izvori samo jednom spominju takav međaš i to 1461. kao neidentificiranu voćku kraj vinograda (*vno arbore fructifero penes vineam*). Od same voćke ovdje je zanimljivija okolnost da je neki Fabijan Bereš, koji je posjekao voćku i prisvojio drvo, kažnjen nevjerojatno visokom globom od pet maraka, računajući marku po 200 denara, od čega su dvije trećine išle oštećenoj Luciji, udovici Nikole Babića, a trećina gradskom sucu.⁷⁵ Voćke, međutim, nisu imale samo funkciju međaša, već su se sadile i u samim vinogradima. O tome nas informira jedan podatak iz 1456.⁷⁶

Uz putove, povrhu vinogradâ, baš kao i danas, nalazile su se klijeti. Prvenstvena im je namjena bila pohranjivanje vina, pa ih varaždinski izvori, u ono nekoliko slučajeva kad ih spominju, nazivaju podrumima (*celarium, Keller*).⁷⁷ U tim se prilikama podrumi ukratko spominju kao predmet spora ili se uz njih nešto dogodilo, dok je samo jedan zapis iz 1456. izdašniji u opisu položaja podruma. Riječ je o sporu za podrum na Kneginečkom bregu (*in monte Gneginch*), koji se podrum nalazi na vrh brda kraj vinograda (*celarium super montes penes vineam*).⁷⁸

Oko takvih podruma odnosno klijeti, u kojima su se čuvali i potrebni alati, bio je slobodan manipulativni prostor. Kod većih vinograda na njemu se nalazio drveni tijesak za tiještenje grožđa. Takav tijesak (*torcular*) spominje se u jednom sporu 1456., a iz istog izvora doznajemo da se osovina tijeska na narodnom jeziku zvala vreteno (*wlgo dicens wreteno*).⁷⁹ Ovo je ujedno i jedini put da se ovaj izraz spominje u čitavoj pisanoj građi našeg srednjovjekovlja.

Gradski izvori o poslovima obrade vinograda jedva da išta govore. No nema sumnje da su se oni obrađivali na isti način kao i drugdje u tadašnjoj Slavoniji. Najbolji uvid u vinogradarske radove daju Statuti arcidakona Ivana Goričkog iz 1334., u kojima su zabilježene kmetske obveze u obrađivanju kaptolskih i kanoničkih vinograda. Ove su obveze primjenjivane i u kneginečkom vinogorju susjednom kaptolskom posjedu Toplice, pa u osnovnim radovima što su ih u obrađivanju vinograda morali obaviti kaptolski i gradski podložnici nije moglo biti bitnih razlika. Po tome izlazi da su se vinogradi dva puta godišnje okopavali i dva puta godišnje obrezivali⁸⁰ i vezali. Kmet je također bio dužan svojim radom obrati grožđe i vlastitim podvozom dovesti dio vina koji pripada feudalnom gospodarstvu, a također je na njemu bilo da pribavlja potrebno kolje i zamjenjuje dotrajale kolce novima.⁸¹

Nema razloga da bi bilo drukčije i u onim slučajevima kada su kmetovi obrađivali građanske, crkvene ili vinograde gradskih institucija. Ti su se radovi zacijelo morali obaviti i onda kada bi neki građanin koga unajmio da mu obrađuje vinograd. U tom je slučaju vlasnik vinograda obrađivača plaćao novcem. To se razabire po dvije sačuvane tužbe. U prvoj je 1456. Klement Osmonošćić tužio Dioniza Laporščića jer mu ovaj nije platio sedam pensa denara za dogovorene radove u vinogradu,⁸² a 1461. je neki Knoblach osuđen da nekom Blašku plati dvostruko, tj. dvije libre denara (i još da odsjedi šest dana u zatvoru), za radove koje je Blaško obavio u Knoblachovom vinogradu. U ovom slučaju zanimljivo je da Blaško nije htio mjesto novca uzeti vino koje mu je Knoblach nudio.⁸³

Vinogradi su se obrađivali do njihove biološke iscrpljenosti, a to je trajalo više desetljeća, pa i stotinjak godina. Rodna kondicija im je održavana pomlađivanjem, tako da su uginuli trsovi zamjenjivani novima. Radilo se to povaljivanjem grebenica. To je radnja koja se sastojala u savijanju i zakapanju duge i zdrave mladice, tako da joj je vrh virio iz zemlje. Kada se ukopani dio dobro okorijenio, loza je odsječena od matične biljke i tako se dobio novi trs. Varaždinski izvori doduše ne spominju ovaj agrotehnički postupak, ali moramo pretpostaviti da je kao općepoznat i široko primjenjivan bio prakticiran i u varaždinskim vinogradima.

Unatoč pomlađivanju vinogradu je kad-tad morao doći kraj. Iscrpljeni vinograd prestao se obrađivati i ostavljen da se zemlja odmori. Sve ostalo prepušteno je prirodnom tijeku stvari. Njega je prvo zaposjela kupina, a onda i

drugo grmlje, pa napokon mlado drveće. Na kraju ovog procesa on se pretvarao u šumu, na čijoj krčevini je i nastao. Zagrebački izvori za takav zapušteni vinograd kažu da je potpuno vraćen u šumu (*vinea totaliter in silvam redacta*).⁸⁴ Čini se da na varaždinskom području ovaj proces nije tekao tako, odnosno da varaždinski vinogradari nisu dopuštali da se na zapuštenim vinogradima razvije šikara, a još manje šuma, nego su ga prekidali u fazi obraslosti kupinom. Razlog za to jamačno je bio što su od grmlja i mladog drveća dobivali kolje, a i kupine su imale i svoju tržišnu vrijednost i kao zdrava dopuna hrani. Stoga, za razliku od zagrebačkog područja, gdje kupinjaci (*rubeta*) ne čine veliku vrijednost, na varaždinskom se području oni kao vrijednost češće ističu. Uz naprijed spomenute primjere navedimo i onaj iz 1460., kada je zbog sječe koljosjeka i kupinjaka bio osuđen Stojko Kušnec.⁸⁵ U tom bi smislu kupinjaci bili specifikum varaždinskog vinogradarstva, pa bi se čak moglo i tvrditi da su se stari Varaždinci smišljeno bavili uzgojem kupina.

Sačuvani izvori ništa ne govore o sortama vinove loze koje su se u varaždinskom kraju uzgajale u srednjem vijeku, pa čak ni o boji vina. Imajući u vidu tvrdokornu odbojnost seljaštva spram novoga i odanost tradiciji može se zaključiti da je vjernost bijelim sortama u varaždinskom kraju ostala nepokolebana sve do današnjih dana. Ako bismo pak željeli nagađati na osnovu slabašnih usporedbi sa zatečenim sortimentom u XIX. st. i pretpostavljenim stanjem u zagrebačkim i prigorskim srednjovjekovnim vinogradima, onda je vrlo vjerojatno da su okosnicu sortimenta činile kraljevina crvena i razne stare beline.⁸⁶

Budući da je plemenita europska vinova loza prije cijepljenja na američke podloge ranije dozrijevala nego danas i grožđe se bralo ranije nego poslije pošasti filoksere. O ranom vremenu berbe govore podaci da se crkvena desetina vina počimala ubirati od Mihalja (29. rujna).

Feudalna renta

Glavni oblici feudalne rente u odnosu na vinograde grada Varaždina bili su gornica i vinska desetina, dok darove, kao sporedno podavanje, sačuvani izvori vrlo rijetko spominju. Tlaka, kao oblik radne rente, u istraživanom razdoblju u obradi vinograda na gradskom području ne igra nikakvu ulogu, jer grad Varaždin nije imao svoj alodijalni vinograd..

Gornica. Grad Varaždin kao feudalac imao je pravo ubiranja gornice (*ius montanum*, *Perkchrecht*) za vinograde na svom području. Gornicu (*terragium*, *Manpreis*, *Montpreys*) su plaćali svi kmetovi koji su držali vinograde kao i stranci s vinogradima na gradskom području. O ovom drugom svjedoči podatak iz 1458. g. kada je harmicar (službenik koji ubire tridesetinu) gornica povišena s dva na tri kabla.⁸⁷ Građani su pak bili slobodni od te daće, kako se

vidi iz presude gradskog suda iz 1461. da stanoviti Perolth ne mora plaćati gornicu, jer je građanin.⁸⁸ Međutim, ako je građanin kupio vinograd pod gornicom bio ju je dužan i dalje plaćati, kako je to 1455. g. navedeno kada je literat Grgur kupio od grada neki vinograd.⁸⁹ Gradski prihod od gornice narodski se zvao gorščina.

Sačuvani podaci o gornici potječu isključivo iz druge polovice XV. st. U to je vrijeme dio gornice već komutiran iz naturalnog u novčano podavanje, pa se ona mogla plaćati ili u naturi ili u novcu. Kako je tko želio plaćati ovisilo je, čini se, o njegovom izboru. Ukoliko se gornica plaćala u naturi obračunavana je u kablovima i tako ubrana vina nazivala su se općinskim vinima (*vina communitalis*).⁹⁰

S obzirom na taj dvojni sistem i iz godine u godinu različite cijene vina, što je prvenstveno ovisilo o količini roda, nužno je bilo s vremena na vrijeme utvrđivati novčani ekvivalent za kabao vina. To je činila opća gradska skupština, o čemu su se sačuvala dva podatka. Za vina iz berbe 1455. g. određeno je da se za svaki kabao plaća 28 denara.⁹¹ Iduće godine ekvivalent za kabao vina snižen je na 26 denara.⁹² Opća gradska skupština je 16. listopada 1463. zaključila da se po kablu plaća 20 denara, kako se to čini od 1456. g.. Taj se zaključak odnosio samo na vinograde u vinogorju Kneginec,⁹³ što znači da grad drugdje ni nije imao vinograda. Kako za naredne godine više nema odredbi o utvrđivanju visine gornice, njezin iznos od 20 denara po kablu može se promatrati i kao pobjeda najmitelja vinograda nad gradom, jer je ovaj svakako ostao prikraćen za dio prihoda u godinama kada je cijena vina bila visoka. Dvojno pak iskazivanje gornice posljedica je već uznapredovalog procesa pretvaranja feudalne rente iz naturalnog u novčani oblik, karakterističnog za XV. st.

Za vinograd s obvezom plaćanja gornice katkada se govorilo da služi knežiji (*comite seruire*) ili da je držan knežijom (*comite tenere*). Među rijetkim prilikama kada se rabe ti izrazi posebno je zanimljiv onaj kada 1456. g. udovica Valentina Gležena iz Novaka zabranjuje udovici Blaža Višeplota da raspolaže s Blaževim vinogradom, jer ga kani oporučiti za svoju dušu crkvama sv. Nikole i sv. Vita. Ona taj vinograd drži po srodstvu. Unatoč tomu što su Blaževa udovica i Motvožićev sin Leonard izjavili da za njihova života taj vinograd nije bio oporućen knežiji (*comite nullas legare*), sud je osnažio zabranu, jer je taj vinograd pod knežijom.⁹⁴

Sačuvani podaci o varaždinskim vinogradima nažalost jedva nam govore o visini gornice. U svakom slučaju i ovdje valja pretpostaviti da se u početku gornica plaćala isključivo u naturi, pa kako je ovisila o rodu, bila je promjenljiva veličina. U to se vrijeme u Zagrebu na ime gornice na gradske vinograde plaćao šesti kabao (*sextum cubulum*) mošta ili mladog vina,⁹⁵ tj. ona je iznosila šestinu uroda. Prema našim istraživanjima zagrebačka gornica bila najviša u

srednjovjekovnoj Slavoniji,⁹⁶ ali se u Varaždinu možda plaćalo i više. To se dade naslutiti iz presude od 23. studenog 1461., kada su se parbili Petar i Juraj Maličić iz Zmlača, rođaci kupaoničara Jakoba, s Jakobovom udovicom Malicom. Iz presude se dade razabrati da oni uživaju Jakobov vinograd i zbog Jakobovog duga traže ga za sebe. Vinograd je dosuđen Malici s time da Maličići ne moraju plaćati za njega sve dok dug ne bude isplaćen, a tada će joj Maličići davati trećinu mošta sve do njezine smrti, kada će im vinograd potpuno pripasti.⁹⁷

O držanju vinograda knežijom govori se i 1459. g. Tada je Jurjev sin Jakob iz Marjanovca zatražio za sebe vinograd Pavla Laha u vinogorju Kneginec. Taj je vinograd držao i čuvao knežijom pokojni Jakob Newred, a Jakob iz Marjanovca zahtijeva ga putem krvnog srodstva. Presuđeno je da Lah sa svojom ženom i dalje drži i uživa polovicu tog vinograda, dok će odredbom čestitih ljudi druga polovica pripasti Jakobu, ali uz uvjet da ju obnovi.⁹⁸

Iz ovih usamljenih spominjanja knežije mogao bi se izvući slobodniji zaključak da je između gornice i knežije ipak postojala stanovita razlika, tj. da se knežijom nazivala gornica u onim slučajevima kada se nije plaćala gradu kao vlasniku vinograda, već njihovim individualnim vlasnicima, koji nisu sami obrađivali vinograde, nego su ih davali u najam.

Koliko je gradu bila važna gornica vidi se po tome da su zbog nje bili određivani tzv. gornički suci (*iudices montani*, *Richtern von Mantpreisch*, *Montpreys*) i pečatitelji (*sigillatores*). Institut gorničkog suca vjerojatno je star koliko i kneginečko vinogorje, ali se on u sačuvanim izvorima prvi put spominje tek 1454., a i tada samo kao funkcija, bez navođenja imena tko ju je obnašao.⁹⁹

Gorničke suce i pečatitelje postavljao je najviši gradski organ, opća gradska skupština. Za gorničke suce su 2. siječnja 1456. određeni bivši sudac Vrbani i Dmitar Glušćević,¹⁰⁰ a 1460. gornički sudac je bio Pavao, kojemu su 1. studenog kao pečatitelji dodani Gal Tulstec i Johannes Walthman.¹⁰¹ Za gorničke suce postavljeni su 14. lipnja 1462. gradski sudac Andrija Pivarić, Johannes Waldman i Pavao, brat pokojnog Grgura, a za pečatitelje Juraj Galović i Juraj Kovačić. Sada se doznaje da je posao pečatitelja da pečate namire o plaćenju gornici.¹⁰² Neimenovani gornički suci spominju se 1460. i 1462.¹⁰³

Iz navedenih podataka može se zaključiti da je broj gorničkih sudaca i pečatitelja diktirala potreba, jer se prvih kretao od jednog do tri, a drugih od dva do tri. Mandat im nije bio ograničen na godinu dana, pa su svoje funkcije mogli obavljati i dulje. Nije, izgleda, bilo pravilo, ali nastojalo se da jedan od gorničkih sudaca bude aktualni ili neki od bivših gradskih sudaca, a pečatitelji su postavljani iz redova aktualnih jurata.

Zadaća gorničkih sudaca bila je da vode evidenciju o gradskim vinogradima i njihovom najmu, da primaju uplate gornice u novcu i naravi i da skrbe da se gradski vinogradi dobro obrađuju. Ukoliko su najmitelji plaćali gornicu u naravi gornički suci su, kako se vidi iz podatka iz 1458., morali vino uskladištiti u svojim podrumima.¹⁰⁴ Iz toga slijedi da grad u to vrijeme nije imao svoj podrum, kao i da je posjedovanje dovoljno prostranog podruma bio jedan od uvjeta da netko bude kvalificiran za položaj gorničkog suca. U obveze gorničkog suca spadala je i skrb o ispunjavanju uvjeta postavljenih onima koji su od grada uzimali u najam kmetska selišta.¹⁰⁵

Izgleda da je institut pečatitelja mlađi od instituta gorničkog suca i da je uveden kada je opseg poslova premašio mogućnosti gorničkih sudaca. Ovlasti pečatitelja bile su manje od ovlasti gorničkih sudaca. Glavni im se posao sastojao u izdavanju i pečaćenju potvrda o uplaćenju gornici. Vjerojatno su po odluci gorničkog suca pečatili i podume neplatiša ili dužnika, što se može zaključiti po tome što je 27. prosinca 1456. Juraj, sluga Blaža Kučinića, osuđen na tri dana zatvora i globu od tri pense denara, jer je slomio pečat na podrumu.¹⁰⁶

S vremenom je evidencija gornice postala nepotpuna, pa je 1460. skupština naložila novoodabranim gorničkim sucima da jednoga dana s “trojicom odabranih dobrih ljudi” pođu i prođu selom Kneginec i ondje vide tko što bespravno drži i ne plaća dužnu daću ili porez te da ustanove tko drži više od evidentiranog pa da i više plaća. Tko ne drži ništa, ništa ne mora ni plaćati, osim onih koji dobrovoljno žele plaćati.¹⁰⁷ Vrlo neuobičajena formulacija, ali valjda je i takvih bilo kad se to našlo u instrukciji.

Gornica je bila namet kojeg se bilo teško osloboditi. Pokušao je to Osvald Marković iz Kočana, čak i sudom. Oprošten mu je 1. studenog 1460. kabao vina duga od jednog vinograda, ali je i upozoren da ga nitko ne može osloboditi od plaćanja gornice, kao i da za tri svoja vinograda mora davati propisane darove, jer ih ni od njih nitko ne može osloboditi.¹⁰⁸

Kao i u ovom slučaju grad je bio milostiv, pa je 8. veljače 1461. uslišao molbu Dušićeve kćeri, a udovice nekog Andrije, da joj oprost plaćanje jednog kabla za tu godinu. To je učinio Boga radi (*propter Deum*).¹⁰⁹ No ne zna se je li bio tako široke ruke kada su u ožujku 1462. neka Jelena i sin joj Čekak zamolili da im se odloži davanje 40 kablova,¹¹⁰ jer o tome dalje nema spomena.

Grad je zadržavao pravo na gornicu čak i onda kada bi prodavao svoje vinograde koji bi ostali bez obrađivača. Presuđujući 1455. u jednom sporu za vinograd što ga je grad prodao Putančeviću zetu Šimunu i literatu Grguru, a na kojeg su pravo vlasništva polagali i Petar Pisani i žena kovača Mihaela, sud je istaknuo da općini i dalje pripada gornica (*ius montanum*) od tog vinograda.¹¹¹ Kako u izvoru stoji da se Šimun za vinograd s općinom nagodio za neku svotu novca, a za literata Grgura se samo kaže da ga je kupio, ne zna se koliko su

platili za njega. U svakom slučaju cijena vinograda opterećenoga gornicom morala je biti niža nego onoga slobodnog od podavanja gornice, a u Grgurovom slučaju još i niža, jer se radilo o zapuštenom vinogradu.

Desetina vina (*decima vini*) bila je uz gornicu najvažnije vinogradarsko podavanje. Za razliku od gornice pitanje desetine vina na varaždinskom području u stručnoj je literaturi mnogo bolje obrađeno i to ponajviše kroz borbe za ovladavanje njezinim ubiranjem.¹¹²

U vrijeme uzdizanja Varaždina u slobodni kraljevski grad desetinu uopće, pa tako i desetinu vina, ubirao je na varaždinskom području zagrebački biskup. U to je vrijeme područje biskupije podijeljeno je na desetinske kotareve. U nekima od njih je biskup desetinu prepustio zagrebačkom kaptolu, tako da je biskupu sredinom XIV. st. pripadalo deset kotareva. Među njima bio je i varaždinski desetinski kotar (*Cultellus Warasdiensis*, *Cultellus de Zagorie*),¹¹³ u koji je, dakako, spadao i grad Varaždin.

Iako promjenljiva veličina vinska je desetina bila velika vrijednost. Pogotovo je to vrijedilo za Zagorje, gdje je vinogradarstvo više nego igdje drugdje u ondašnjoj Slavoniji, bilo najvažnija privredna grada i osnovni izvor prihoda podložnog stanovništva. Upravo tu su za tim izvorom prihoda posegnuli mnogo župnici, prisvojivši desetinu sa svoga područja u svoju korist, bilo na štetu biskupa ili zagrebačkoga kaptola. Kaptol je protiv ove uzurpacije ustao 1417. i 1440. tužbama protiv zagorskih župnika. Pozivajući se na Krčelića Adamček kao uzurpatore desetine 1440. navodi župnike u Loboru, zatim crkve sv. Petra u Gornjoj Vinici, u Donjoj Vinici, Bednji, Kamenici, Oštrcu, Belcu, Komoru, Otoku, Toplici, Tuhlju, Pregradi, Kostelu, Konobi, Krapini, Radoboju, Varaždinu, Plitvici, Sancti Georgii de Yestan, Trakošćanu i de Novo castro.¹¹⁴ Teško da su to župnici, pa tako ni varaždinski, učinili na svoju ruku i protiv volje feudalnih gospodara u čijem su okružju djelovali. Prisvajanje desetine svakako je gradu bilo u interesu, jer mu je smanjivalo teret uzdržavanja župe i održavanja župne crkve.

U to se vrijeme desetina još uvijek pobirala prema regulaciji bana Mikca iz 1328, kojom je određeno da se desetina vina i svinja može plaćati i u novcu, ali ne u stalno utvrđenom iznosu, već po tekućim tržišnim cijenama.¹¹⁵ Jer je vino razvitkom robno-novčanih odnosa postalo jedna od najvrijednijih roba, na toj osnovi se u borbu za vinsku desetinu uključuju i svjetovni feudalci. Oni su nastojali da crkva ne pobire sama desetinu, nego da je, uzimajući je od crkve u zakup za stalni novčani iznos, sami od podložnika ubiru u naturi i prodajom roba dođu do željenih prihoda. U krajnjem, feudalac želi potpuno prisvojiti desetinu, a u borbi za nju povremeno je odbija i plaćati.

Spor feudalaca s crkvom o desetini i obliku u kojem će se plaćati presudio je 1466. kralj Matija Korvin. Presuda je bila u korist zagrebačkoga biskupa, što

znači da je kralj osnažio staro biskupovo pravo da ubire desetinu u svojim desetinskim kotarevima, po želji hoće li to u naturi ili u novcu..

Plemstvo se, međutim, nije s time mirilo. Najžešći otpor odredbama iz 1446. pružili su plemići biskupskog desetinskog kotara u Zagorju. Zbog uskraćivanja desetine u tom su kotaru 1466. ekskomunicirani zagorski knez Juraj Vitovec, podžupan Ivan od Suhodola, Ladislav i Gašpar Herkfy od Zajeze, Fridrih Štos i Nikola Madaras. U tom su se društvu našli i svi plemići i građani Varaždina kao i obrađivači varaždinskih gradskih polja. Ti su posjednici 1469. ponovo obustavili davanje desetine.

Nakon mnogih pregovora i ugovora slavonsko plemstvo je napokon 1490. postiglo dogovor s biskupom Osvaldom Tuzom, po kojem se od svake dvije desetinske pinte vina plaća jedan denar. U međuvremenu je kralj Matija 1474. zabranio dalje mijenjanje desetine u biskupskim desetinskim kotarevima. Međutim, velikaši i plemići varaždinskog desetinskoga kotara nastavili su pružati kolektivni otpor svim ugovorima o desetini. Njihovo opiranje nisu slomili ni izopćenje iz krila crkve 1470, ni kraljeva naredba iz 1474, kao ni prijetnje papinog kapelana Terema 1478. da će ponovno biti ekskomunicirani i podvrgnuti i drugim vrstama crkvenih kazni. Oni su se tek poslije nekoliko naloga Matijinog nasljednika kralja Vladislava II. tek 1496. priključili ugovoru slavonskog plemstva s biskupom Tuzom.¹¹⁶

Nije poznata pobliža uloga grada Varaždina u tim kretanjima. Međutim, sasvim je vjerojatno da je grad i nakon ekskomunikacije 1470. i dalje u toj stvari ostao na strani plemstva, barem iz dva razloga. Jedan je korist koju je grad mogao izvući iz promjena, a drugi da se ne zamjeri svojim moćnim susjedima vlasnicima varaždinskog vlastelinstva slavonskom banu Janu Vitovcu i njegovim sinovima Jurju i Vilimu, koji su prema kralju Matiji vodili dvoličnu politiku.

Sačuvani izvori ništa nam ne govore o tome kako se u varaždinskom kraju prikupljala vinska desetina. No bit će da tu nije bilo značajnijih razlika u odnosu na način kako se prikupljala u kaptolskim desetinskim kotarevima, a koji je još u XIV. st. zabilježio u svojim Statutima arhiđakon Ivan Gorički. Po njemu se vinska desetina počela skupljati poslije Miholja (29. rujna), a brigu o tome vodili su službenici zvani desetnici (*decimatores*). Obveznici desetine morali su je svojim sredstvima i o svom trošku dopremiti do najbližeg skupljališta. U varaždinskom slučaju to je mogao biti podrum na biskupovom posjedu u Biškopcu.

Kako nisu sačuvani ni registri vinske desetine ne može se ni približno dokučiti koliko je ona u pojedinim godinama iznosila. Tek neku sliku na to baca podatci iz 1630. da su građani Varaždina godišnje plaćali na ime desetine 50 forinti, dok je biskup te godine iz varaždinskog i podravskog desetinskoga kotara primio

na ime zakupa desetine 42, a neposredno od kmetova ubrao 16 forinti.¹¹⁷ Iz njega ipak ne možemo ništa pouzdano zaključiti, jer se ne vidi koliki je udio vinske desetine u tih 50 forinti, ni kada je desetina potpuno komutirana u novčani iznos. Sumnjiva je i formulacija da desetinu plaćaju građani, a ne grad (što je s kmetovima?), pa smo skloni mišljenju da je, s obzirom na okruglu svotu, grad za nju od biskupa otkupio desetinu i sam je ubirao od svojih građana i kmetova. Nije isključeno da je grad, međutim, i dalje vinsku desetinu ubirao u naturi.

Darovi (*munera*) kao poseban oblik feudalnog podavanja se u vezi s varaždinskim vinogradima spominju samo jednom i to u onom naprijed navedenom slučaju Osvalda Markovića iz Kočana, koji ih je morao plaćati za svoja tri vinograda. Ne znamo u čemu su plaćani i jesu li bili mješoviti oblik gornice ili ih plaćao, kako je katkad bivalo, za neku malu državinu, npr. vrt, uz vinograd. S obzirom da ih je morao plaćati za tri vinograda po svoj prilici se radilo o mješovitom obliku gornice. Darovi inače nisu bili veliko podavanje i obično su se plaćali u naturi. U XIV. st. su ih na posjedima Zagrebačkog kaptola plaćali samo vanjani (*forenses*) i to po vinogradu dva kopuna i dvije pogače.¹¹⁸ Crkva sv. Ivana na zagrebačkoj Novoj vesi početkom XV. st. ubirala je od korisnika svojih vinograda po dva ugojena kopuna,¹¹⁹ a remetski pavlini su 1462. g. dobivali od jednog većeg vinograda jednog kopuna i za denar kruha, a od manjeg vinograda upola manje.¹²⁰ U svim ovim slučajevima se radi o mješovitom obliku gornice. U građanskom Zagrebu toga doba darovi vezani za vinograde još su rjeđe davanje. Karakterističan slučaj je iz 1427. g. kada korisnici jednog vinograda uz šesti kabao moraju godišnje gradu davati i dva kopuna,¹²¹ ali ovdje se darovi odnose na vrt i neobrađenu zemlju do vinograda, a ne na sam vinograd.

Iz ovih se primjera može zaključiti da su i Markovićevi darovi bili jednaki, odnosno da su se sastojali od, reklo bi se, obveznih u to vrijeme kopuna i kruha.

Promet vinogradima

Malobrojni sporovi vezani za kupoprodaju vinograda ne obiluju nekim značajnim podacima. Iz njih se gotovo ništa ne može doznati o opsegu trgovine vinogradima, a ponajmanje o njihovoj veličini i cijeni. U pravnom smislu najvažniji je podatak da se građanima, ukoliko bi ponudili najvišu cijenu, priznavalo pravo prvokupa. Napominje se da je “to naše gradsko pravo” (*So ist vnser Statt Recht*).¹²²

Cijena se nekog vinograda spominje samo triput i to 1454. g., kada je neki Fabijanec tužio Petra u jarku (*in fossato*, tamo je valjda imao kuću) da mu je obećao da će mu prodati neki vinograd za dvije pense denara.¹²³ Tako niska cijena govori da se radilo o zaista malom vinogradu. O mnogo većim se

vinogradima radilo 1459., kada je jedan vinograd kupljen za 8 maraka denara¹²⁴ i 1462., kada je jedan vinograd polučio cijenu od 17 pensa denara, što je iznosilo 6,8 zlatnih florena.¹²⁵ Najmanje pomaže navod iz 1468. g. da je imanje, koje se sastojalo od jednog vinograda, oranica, pol sjenokoše i osam goveda, prodano za 32 florena i jednu marku denara.¹²⁶

Inače, sudeći po sudskoj praksi, kupac nije mogao uživati vinograd sve dok ga nije u cjelosti isplatio. Kad bi došlo do takvog spora gradska općina bi za arbitre odredila poštene ljude i sve do njihovog izjašnjenja stavila spor u mirovanje, kao što se to dogodilo 1455. kada Martin Sopuh nije u potpunosti isplatio Blažu Zdravniku ugovorenu cijenu.¹²⁷

Ovamo možemo dodati da su vinogradi, kao i druge nekretnine, služili kao zalog pri podizanju zajmova. Sudu je tako 1455. magister kuhinje Jeronim prijavio da mu Valpotić jamči svojim vinogradom da će platiti dug, a ako to ne učini u roku od 15 dana vinograd će pripasti Jeronimu.¹²⁸

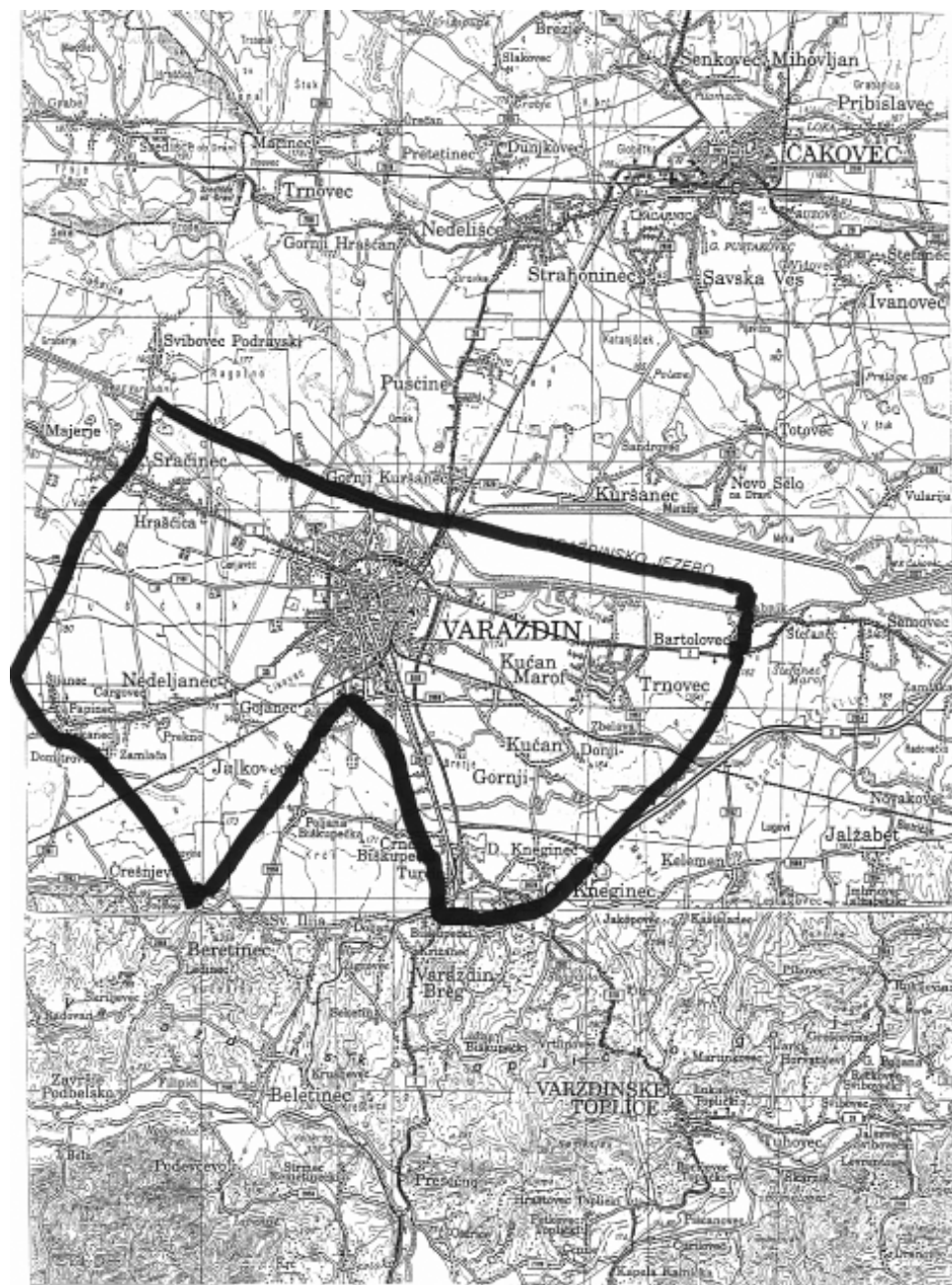
Vino u životu grada Varaždina

U životu grada Varaždina vino je zauzimalo značajno mjesto. Ono je bilo važan izvor prihoda ne samo građana i podložnog stanovništva, već i same gradske općine. Ona je od njega prihodovala na dva načina: prodajom vlastitog vina i oporezivanjem privatnih vina u prometu.

Zacijelo je već u XIII. st. grad morao donijeti neke propise o svojim pravima koja izviru iz prava na vinotočje prodaji vina na malo i zaštitu potrošača, ali oni nažalost nisu sačuvani.

Vinotočje. Pravo vinotočja (*ius educillandi*) bilo je pravo feudalca da na svom posjedu prvi proda svoje vino. To je pravo kao kolektivni feudalac uživao i slobodni kraljevski grad Varaždin. Ono je bilo vremenski ograničeno i u srednjovjekovnoj Slavoniji se obično primjenjivalo od Jurjeva do Martinja, tj. od 24. travnja¹²⁹ do 11. studenog. U to vrijeme nitko drugi nije smio točiti i prodavati vina na malo. Za Varaždin je potvrda za to sadržana u dekretu gradskog poglavarstva od 20. prosinca 1463., u kojem se govori da oni koji su točili gradska vina na malo nisu smjeli točiti i svoja vina.¹³⁰

Iz istog dekreta vidi se da je grad dio svojih vina (*vina communitatis*, *vina communia*) davao da ga prodaju na malo pouzdani građani. Pokazalo se, međutim, da ti građani i nisu bili tako pouzdani, pa je i spomenuti dekret bio posljedica okolnosti da se oni koji su prodavali na malo gradska vina usput prodavali i svoja. Pri tom su nastali i gubici zbog kala, pa se ovim dekretom određuje da štetu nastalu isušivanjem vina moraju solidarno naknaditi svi oni koji su se legalno bavili maloprodajom vina. Oni, pak, koji su bez volje građana (bez dozvole gradskog magistrata tj. ilegalno) prodavali vina na malo, dužni

Slika 1. Vjerojatne granice posjeda grada Varaždina polovicom XV. stoljeća

su gradu platiti štetu po stvarnoj procjeni. Iz istog se dekreta vidi da je grad davao svoje vino na maloprodaju zakletim točiteljima. Samo su oni dobivali vino po unaprijed određenoj cijeni, dok su ga drugi kupci morali platiti po najvišoj tržišnoj cijeni.¹³¹

Prodajom gradskog vina na malo pozabavio se gradski magistrat i 15. studenog 1467. Tada je zaključeno da oni koji će točiti gradska vina na malo moraju za to posjedovati uvjete. Ostalima je zabranjeno da prodaju vino na malo, bilo u svojoj kući, bilo izvan nje. Ukoliko takvi pokušaju prodavati svoja vina na malo prije nego što istekne gradsko pravo vinotočja, a ne uspiju dokazati da na to imaju pravo, sudac će im oduzeti bačvu vina iz koje su točili. Od te zabrane bio je izuzet samo gradski župnik.¹³²

Iz ovih podataka je vidljivo da grad Varaždin nije sam prodavao svoje vino, odnosno nisu to činili njegovi službenici, već je svoje pravo iznajmljivao pouzdanim građanima. Izvori šute o tome tko su poimence bili ti zakupci, koliko su plaćali zakup i kolike je prihode grad ostvarivao od prodaje svojih vina.

Grad nije svake godine putem točenja na malo prodao sve svoje vino. Nešto ga je znao prodati i na veliko, pogotovo ako ga svega nije uspio istočiti na malo. Takav se slučaj dogodio 1467. g., kada je gradski magistrat odlučio da se vina što su ih za općinu doznačili gradski sudac i oficijali prodaju gradskom sucu Andriji Gosaku. To se dogodilo 15. studenoga, dakle netom po isteku vremena u kojem je grad ostvarivao svoje pravo na vinotočje.¹³³

Isto tako grad je katkad vinom nagrađivao i svoje službenike. Takvih primjera bilo je malo, a dva se odnose na gradskog pisara magistra Matiju. Oba su iz 1456. g. Prvi put su, 1. ožujka, kako se navodi, građani i sudac jednoglasno odredili da se magister Matija za svoju službu u vrijeme suca Demetrija nagradi bačvom vina,¹³⁴ a drugi put, bilo je to 2. travnja, magister Matija nagrađen je bačvom vina za svoju službu u posađenim njivama češnjaka (*in noualibus*) za judikata Grgura Kramarića.¹³⁵

Sasvim su druge okolnosti bile po srijedi kada je 14. prosinca 1461. zabilježeno da je suvremenom župniku dana jedna bačvica vina. Kako mi shvaćamo teško prevediv zapis, župniku je to dano ne zbog Boga, već što ima pravo na 14 ili manje (čega?) kada umire ili napušta grad.¹³⁶

Osim o svojoj dobrobiti grad je također brinuo i o dobrobiti građana kao potrošača vina, pa je donosio i propise kojima je štitio njihove interese. Zacijelo su takvi propisi donošeni i ranije, ali su se sačuvali jedino neki iz XV. st.

Među njima svakako je najzanimljiviji onaj od 28. veljače 1455. g., koji dovodi u vezu cijenu vina s njegovom kakvoćom. Tada je određeno da posebni procjenitelji ocjenjuju kakvoću vina i određuju cijenu po kojoj će se prodavati. U njihovu procjenu nije se smjelo posumnjati, a tko bi unatoč njoj prodavao vino bio je izvrnut kazni globe od jedne funte pšeniga. Za procjenitelje (*zu*

dem Wein Schätzen) su postavljeni (bivši) gradski sudac Gregorić i kovač Juraj.¹³⁷

Ovo je, koliko nam je poznato, jedini primjer zvaničnog ocjenjivanja kvalitete vina u povijesti vinogradarstva i vinarstva srednjovjekovne Slavonije i kao takav zaslužuje posebnu pažnju.

Kao i u svakoj trgovini tako je i u trgovini vinom bilo prijevara. Da kupci vina na malo ne bi bili prevareni gradska općina je 19. studenog 1458. odredila da jurati Matija Pognar i Fabijan Masthalar nadziru koristi li tko krivu mjeru pri točenju vina (*super falsos mensuras seu propinatorum vinorum*). Koga se uhvati bit će mu zaplijenjeno svo vino i povrh toga će biti kažnjen po gradskom običaju.¹³⁸ Kako se, čini se, pokazalo da to nije dovoljno, 4. veljače 1459. određen je gradskom odlukom građanin Andrija Gosak za profesionalnog nadziratelja trgovine ribom, plodinama i gradskim vinom za godišnju plaću od 24 marke denara. On je ovlašten da i noću obilazi grad i po gradskim odredbama silom oduzima prekupcima plodine i zaradu.¹³⁹ Početkom 1460. ponovno su određeni ljudi za nadzor mjera u trgovini, a za vino su bili zaduženi zlatar Hainrich i aktualni gornički sudac (*Richter von Mantpreisch*).¹⁴⁰ Ta je uloga na godinu dana povjerena 1460. aktualnom gradskom sucu Andriji Pivariću i Fabijanu Masthalaru, a za plaću od 15 maraka denara.¹⁴¹

Točenjem vina na malo bavili su se u za to određeno vrijeme i varaždinski građani i drugi žitelji gradskog područja. Sačuvani su brojni podaci o unutrašnjoj trgovini vinom, od kojih se zacijelo mnogi odnose i na kupovinu vina za prodaju na malo, ali su ipak rijetki oni koji izričito govore o tome. Svega ih je pet.

Iz jednog spora zbog uvrede razabire se da je 1455. g. vino na malo u svojoj kući prodavala žena kupaoničara Andrije,¹⁴² a iste godine spore se upravitelj dobara Crambol i Matija Orsag za jednu marku denara za vino koje su na malo rastočili i raskrčmili (*propinauerunt et thabernauerunt*).¹⁴³ Kupljeno i napol plaćeno vino istočio je i prodao na malo 1460. Stepanek Vančetin,¹⁴⁴ dok je vino spomenutog gradskog suca Andrije Pivarića 1461. prodavano na malo u kući krojača Filipa.¹⁴⁵ Bizarniji je slučaj kada je 1461. g. Juraj Kovačić tužio postolara Pavla da ga je tukao kada je kovač Juraj točio vino na malo (*propinauit*).¹⁴⁶

Trgovina vinom. Zahvaljujući vlastitim vinogradima i obilju vina trgovina vinom bila je vrlo razvijena. Kako smo istakli o tome su sačuvani brojni podaci. Svi su oni vezani za sporove proistekle iz trgovine vinom koji su stigli do suda, pa nije nimalo hrabro ustvrditi da je stvarni opseg trgovine vinom bio barem deset puta veći. Sporove proistekle iz trgovine vinom prikazujemo ukratko po godinama kada se njima morao pozabaviti gradski sud.

Godine 1454. Martin Sopuh tužio je Stjepana Šantalabu za dug od dvije pense denara za kupljeno vino, pa je sud presudio da mu ih Šantalaba mora i platiti ako je bačva doista mjerila 20 kablova;¹⁴⁷

Godine 1455. Sluga Pavao iz Lipja tuži udovicu Vrbana Orsaga za jednu bačvu vina, a kovač Juraj tuži Nikolu Kušića za dug od vina.¹⁴⁸

Godine 1456. Juraj Petreković i njegov zet osuđeni su da Črnku plate šest pensa denara za jednu bačvu vina; postolar Barnaba tuži Andriju Nodula zbog duga za neki pojas i deset kablova vina.¹⁴⁹

Godine 1457. Šimun Rašinšak tuži Martina Petrikovića za 14 kablova vina, koje mu je trebao platiti prije godinu dana; Lacko tuži Luku Ižakovića za bačvu vina vrijednog 20 denara; Miklicz Sneiler kupio je bačvu vina od Schaffera; Nikola Đurđinić tuži Pavla Sreću za šest kablova vina.¹⁵⁰

Godine 1458. Gal Tulstec tuži Antuna iz Koprivnice za dvije bačve vina; Andrija Tunšarić tuži Mihaela Brudara za 14 kablova vina, a glupi (*fatuus*) Augustin tuži kovača Jurja Prude za dug od 17 kablova vina; Ivan Lepšičin tuži kolara Pavla zbog duga od deset kablova vina.¹⁵¹

Godine 1459. Plemić Johannes Krunaković de Polanya tuži Benča, sina Fušakove sestre, da mu nije platio jednu bačvu vina; Petar i Jakob, kmetovi iz Šimunovca, tuže Jurja Kovačića za vino koje su mu prodali, koji se brani da vino nije bilo tako dobro i optimalno, kao ono koje je kod njih kušao i za kakvo su se obvezali i složili da bude; kovač Tomo tuži ženu Kristofora Peklina što mu nije platila vina koje joj je prodao; Marko Noback tuži Matiju Lackovića zbog duga za dvije bačve vina; Peterman Truslić tuži Blaža Weybsa za devet kablova vina.¹⁵²

Godina 1460. Petermanec tuži Jurakovog sina Blaža zbog osam kablova vina; Stjepan Šantalaba tuži Habijana Golakovića zbog duga za vino; Peterman Truslić tuži Blaževu ženu za devet kablova vina; Stjepan Hladen zabranjuje Jakobu, sinu Pavla Kuhara, da raspolaže vinom koje je kod Martina Zekača; svećenik Johannes potražuje od Šimuna Dleska tri bačve vina vrijedne 21 marku bečkih denara, koje je ovaj trebao isplatiti do Svijećnice; Kovačićeva udovica tuži Petra Slinovratića što nije dogovoreno vino isporučio njezinom sinu Fabijanu, a ovaj se brani da mu Fabijan nije htio platiti onoliko za koliko ga je prodao drugom. Sud je ipak presudio da Slinovratić mora isporučiti dogovoreno vino, a udovici je oprostio uvrede kojima je obasula Slinovratića.¹⁵³

Godina 1461. Stjepan Falatović tuži Flohpergara za dug bačve vina od osam kablova i četiri gorcona zobi, sve vrijedno dva zlatna florena u staroj moneti, koja se obračunava po devet pensa denara; Emerik, sluga viničkog kaštelana Martina Cachendorffera, tuži nekog Bartola zbog mladog vina i duga u ukupnom iznosu od 13 maraka denara; neki ljudi iz Fridawa tuže tkalca Krunca zbog duga od jedne bačve vina; Juraj Glušec tuži Petra Mihalića zbog duga od devet pensa denara i 20 denara, koje mu je dao za mlado vino ili mošt. Ovaj odgovara da će mu to uskoro platiti s dobrim novim vinom; Juraj Krupek tuži

mesara Stjepana Črnčeca zbog duga vina; postolar Johannes tuži udovicu kupaoničara Jakoba za dug od 40 maraka denara, od čega mu je udovica platila 16 kablova mladog vina, što je vrijedilo jednu marku; Petar Kožanić i Andrija Nadul spore se zbog dvije *cauellis*(?) i bačve vina u vrijednosti od devet maraka denara.¹⁵⁴

Godina 1462. Grgur Podrug tuži Stjepana Petanića zbog pet zlatnih florena, koje mu je dužan za prodana tri vola i vino; udovica Petra Trušlića, sada žena Fabijana Habasera, tuži Bencu za šest zlatnih florena, koje joj se obvezao, i 15 florena za vino; Valent Špaković tuži ženu Petermana Družlića za dva gerca zobi i bačvu vina; Juraj Kovačić tuži Nikolu Ramkovića zbog otimanja vina; Ivanuš Jelenić tuži Pavla Stegneca zbog bačve vina; Djanoš iz Biškupca, sin Bricka, tuži Pavla Mlekanovića iz Velkovca zbog pokvarenog vina.¹⁵⁵

Godine 1463. Blaž Egrešić iz Trnovca tuži Barnabu Schustera zbog vina koje mu nije potpuno isplatio.¹⁵⁶

Godine 1467. Osvald Turk tuži Andriju Pivarića zbog jedne bačve vina; Antun Santalabić govori protiv Janžeka Kuzmića da mu je isti dao pet maraka za budući mošt, za što je on dao 19 kablova vina, a za ostalo neka ne brine, jer ima (vina) i isplatit će mu.¹⁵⁷

Godine 1468. Jorg Goldsmyd tuži ženu Pavla Dačakića zbog štete od jedne bačve vina; Juraj iz Viničnog tuži Antuna Šantalabića za osam pensa denara za vino koje mu je ovaj obvezao. Ovdje se radilo o kupovini šest kablova vina.¹⁵⁸

Iz ovih podataka vidi se da su se trgovinom vinom bavili svi slojevi stanovništva - građani, kmetovi, plemići i svećenici. Pri tome klasne, statusne i spolne razlike nisu igrale nikakvu ulogu, jer svak trguje sa svakim.

Vinom se ne trguje samo unutar gradskog područja. Na njemu se vinom snabdijevaju i stanovnici susjednih vlastelinstava, npr. varaždinske tvrđe ili Biškupca, ali se vino izvozi i u Sloveniju. S druge strane, biva da i žitelji Varaždina (u širem smislu) nabavljaju vino i izvan gradskog područja, pa čak i iz Koprivnice.

Iz detaljnijeg uvida u sudske sporove zbog vina vidi se da ono isporučivalo na kućnim vratima ili vratima podruma. Do tuda je za količinu i kakvoću odgovarao prodavač, a odgovornost za sve što se dalje događalo s vinom padala je na leđa kupca. U tom pogledu signifikantan je naprijed navedeni podatak o ljudima iz Fridawa, kojima tkalac Krunko nije isporučio plaćenu bačvu vina, pa je to dužan učiniti gradski sudac, isporučujući im po gradskom običaju vino na vratima Krunkove kuće (*iudex de domo eiusdem eisdem de porta domus iuxta ciuitatis consuetudinem dare debeat*).¹⁵⁹ No, ukoliko je netko prodavačev sudjelovao u vožnji vina, odgovornost je mogla pasti i na prodavača, kao što se

dogodilo 1468. g. kada je kupac tvrdio da je kupio vino optimalne kakvoće, a stiglo mu je “razoreno” (*destructum*).¹⁶⁰

Nije se trgovalo samo vinom, već i groždem. O tome 1456. govori tužba Šimuna Zelčića iz Blizne protiv Kajanove udovice, koja se na sudu branila da mu nije mogla isporučiti dogovoreno vino, jer je na trgu prodala grožđe i to po 80 denara za korec (119,95 litara).¹⁶¹

Cijene vina. O cijenama vina već je naprijed bilo ponešto riječi. One dakako nisu bile stabilne, već su ih diktirale ponuda i potražnja, a one su prvenstveno ovisile o rodnosti vinograda, točnije o količini godišnje proizvedenog vina. Neštašica vina pak imala je za posljedicu da se i cijena vina mijenja tijekom godine, tako da je bivala viša što je vrijeme odmicalo dalje od berbe. U skladu s tim i grad je koristio svoje pravo vinotočja u razdoblju koje je bilo izglednije da se vino skuplje proda. Tržna cijena vina inače je i u uskoj korelaciji s kvalitetom berbe po pravilu što niža cijena vina, te je berba bila količinski obilnija i obratno. Također su i stara vina postizala višu cijenu od mladih.

Na osnovu nekoliko šturih podataka može se zaključiti da grad nije propisivao cijene za sva, nego samo za svoja vina. Te se, kao i ostale cijene vina, uvijek odnose na prodaju na veliko, gdje je osnovna mjera kabao (*cubulus*, u izvorima na njemačkom jeziku *Emper*). Cijene u maloprodaji su dakako bile više.

O cijenama vina u Varaždinu, u razdoblju na koje se ograničava ova radnja, može se tek doznati za neke godine druge polovice XV. st. One su se po godinama kretale ovako:

1456, 7. travnja, gradska skupština je odlučila da se ubuduće kabao gradskog vina prodaje i toči na malo po 26 denara.¹⁶² Međutim, u veljači iste godine u jednoj se tužbi navodi da deset kablova vina vrijedi tri marke denara, što znači da je kabao vina stajao 60 denara. To bi bilo iznenađujuće kada ne bilo navedeno da se radi o vinu starom tri godine (*vini cuius iam instat reuolucione tercia annalis*).¹⁶³

1457, 12. rujna, kabao vina vrijedi 100 denara.¹⁶⁴

1458, 10. veljače, kabao vina uvezenog iz Koprivnice vrijedi 60 denara.¹⁶⁵

1467, 15. studenog, kabao vina stoji 56 denara.¹⁶⁶

Kako od 1456. g. dalje nema općinskih odredbi o cijeni gradskog vina namijenjenog točenju na malo (cijena iz 1467. g. se odnosi na vino prodano na veliko), valja zaključiti da su se općinska vina za točenje na malo barem do 1470. g. prodavala po istoj cijeni, tj. po 26 denara za kabao. Dakako, ako to nije promijenjeno 1465. ili 1466. g., za koje godine nisu sačuvani gradski zapisnici.

Svedeno na današnje mjere ne možemo, nažalost, ništa pouzdano zaključiti koliko je u to vrijeme stajala litra vina. Nigdje, naime, nije navedeno koliko je

kabao o kojem je riječ sadržavao pinta. Vjerojatno se radilo o kablju manje sadržine (v. bilj. 7), jer se velikim varaždinskim kablom mjerilo samo iznimno. To se vidi 1458. g. iz spora Ivana Lepšićina s kolarom Pavlom zbog duga od deset kablova vina, kojom prilikom je Lepšićin tvrdio da je kupio vino mjereno velikim gradskim kablom (*cum magno cubulo huius civitatis*).¹⁶⁷

Na kraju ovog poglavlja dodajmo da je vino katkad u trampu bilo i platežno sredstvo. Vrbani Domković tako je 1455. g. vinom platio mesaru Johannesu zob vrijednu pet penisa denara,¹⁶⁸ a 1460. g. je neka udovica iz Burlina tužila tkalca Petra za bačvu vina koju mu je prodala za bačvu pšenice.¹⁶⁹

Zaključak

Iako smješten u za vinograde negostoljubivoj nizini Varaždin je bio nerazdvojno povezan s vinogradima već prije proglašenja slobodnim kraljevskim gradom. Vinogradi u kneginečkom vinogorju davali su mu obilje vina, kojim je ne samo podmirivao svoje potrebe, već ga je preticalo i za izvoz. Od vinograda i vina živio je značajan dio stanovništva grada i gradskog područja. Kao najvažnija roba vino je poticalo unutrašnju trgovinu, umnožavalo dohodak stanovništva, a i samom gradu bilo je jednim od najvažnijih izvora prihoda. Stoga se s opravdanjem može zaključiti da je vinogradarstvo s vinarstvom bilo ako ne već najvažnija, a ono svakako jedna od najvažnijih privrednih grana srednjovjekovnog Varaždina.

SAŽETAK

Radnja tretira vinogradarstvo grada Varaždina u srednjem vijeku, tj. od vjerojatnih početaka u XII. st. do 1526. g. Gradski vinogradi prostirali su se na obroncima Varaždinsko-topličkoga gorja ponad sela Kneginca. Varaždinci su tu imali vinograde još prije nego li je Varaždin proglašen slobodnim kraljevskim gradom. Na stanoviti način njihova je zasluga što je Varaždin postao slobodnim kraljevskim gradom, jer je budući ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. za svoga zatočeništva u Knegincu 1203.-1204. bio u prilici da upozna Varaždince, kojima se, postavši kraljem, odužio za njihove usluge dajući mu 1209. gradske slobode i povlastice. U prostrani zemljišni posjed, kojim je kralj obdario grad, spadao je i Kneginec. Njega grad naziva svojim posjedom, a vinograde kneginečkim vinogorjem (*promontorium Gnegincz, Kneginch*). U XV. st. grad je morao odbiti mnoge nastraje okolnih velikaša i vlastelina na svoje posjede. Uspjelo mu je obraniti Kneginec, pa je, što više, na tom dijelu i uvećao svoj posjed.

Dvije najveće skupine posjednika kneginečkih vinograda bili su građani (I) i kneginečki kmetovi (*iobagiones, coloni*). Posljednji su u najvećem broju

slučajeva uživali i obrađivali gradske vinograde. Nešto vinograda držali su i kmetovi iz drugih sela s gradskoga područja, ali i stanovnici i izvan njega, primjerice iz Biškupca, posjeda zagrebačkog biskupa, pa i pojedini plemići (*nobiles*). Posebnu kategoriju vlasnika činile su crkvene i ine institucije: varaždinske crkve sv. Nikole i sv. Vita, samostan sv. Ivana krstitelja, crkva u Knegincu, crkva sv. Vita u Zamlači, gradska bolnica, bratovština sv. Nikole i crkva bl. Djevice u Biškupcu. Dosta je pobožnih žitelja darivalo dijelove svojih vinograda crkvama, ali ne da ih uživaju, već da novac od njihove prodaje iskoriste za podizanje kakve kapelice, prozorska stakla, izradu kaleža i sl.

Može se zaključiti da se u drugoj polovici XV. st. na gradskom području, u golemoj većini u kneginečkom vinogorju, nalazilo 70-tak vinograda, ne računajući njihovo usitnjavanje diobama. Vinogradi su se u uskim trakama protezali padinama bregova, završavajući u dnu koljosjecima (*virgulti*). Povrh vinograda nalazile su se drvene klijeti, u kojima se uz alat i pribor čuvalo i vino, pa ih stoga izvori najčešće nazivaju podrumima (*cellarii*). Vinogradi su bili povezani putovima, o čijem se održavanju brinuo gradski magistrat.

Vinova loza se u gustom nasadu uzgajala uz kolac. Od ampelo-tehničkih radova najvažniji su bili obrezivanje, kopanje i berba. Izvori ništa ne govore o sortimentu vinove loze ni boji vina, ali se analogijom s kasnijim podacima može zaključiti da su se pretežno uzgajale bijele sorte, a među njima najviše kraljevina i stare beline i ranine. Berbe su počimale ranije nego u moderno doba, u drugoj polovici rujna. To se vidi po tome što se vinska desetina skupljala od Miholja (29. rujna).

Najvažnije daće na vinograde bile su gornica i vinska desetina. Gornicu (*terragium*) je, kao kolektivni feudalac ubirao grad. Plaćao ju je svatko tko je uživao gradske vinograde, dok su građani za vinograde u svom vlasništvu bili oslobođeni od te daće. Kako je gornica bila jedan od najvažnijih gradskih prihoda, grad je njezinu ubiranju posvećivao osobitu pažnju. U tu svrhu Varaždin je uveo posebnu i u srednjovjekovnoj Slavoniji jedinstvenu instituciju gorničkih sudaca (*iudices montani*). Njihova je zadaća bila da vode evidenciju o gradskim vinogradima i njihovom najmu, da primaju uplate gornice u novcu i nara-vi, da skrbe da se gradski vinogradi dobro obrađuju te da primljeno vino uskladište u svojim podrumima. U izdavanju potvrda o plaćenju gornici pomagali su im pečatitelji (*sigillatores*). I jedni i drugi su birani iz redova najuglednijih građana, a gornički su suci dobivali i nemalu godišnju naknadu. U samom vinogorju pomagali su im posebni službenici (*officiales*), koje je grad postavljao iz redova kneginečkih kmetova na godinu dana.

O visini gornice malo je podataka. Značajno je, međutim, da je u XV. st. već unapredovala komutacija ovog podavanja iz naturalnog u novčani oblik, pa gradski magistrat povremeno utvrđuje novčani ekvivalent za kabao vina,

prepuštajući svakom izbor za koji će se oblik plaćanja odlučiti. Gradski prihodi od gornice narodski su se zvali gorščina.

Za razliku od gornice svi su vlasnici i držatelji vinograda bili obvezni na davanje vinske desetine (*decima vini*), koju je na gradskom području u XV. st. umjesto zagrebačkog biskupa ubirao Zagrebački kaptol. U pokretima prisvajanja crkve desetine sudjelovali su i Varaždinci, pa su građani zbog toga 1446. i 1470. bili ekskomunicirani iz krila crkve. U ovim borbama Varaždinci su na kraju bili gubitnici.

Darovi (*munera*), kao oblik feudalne rente, nisu u varaždinskom vinogradarstvu imali značajnu ulogu.

Mnogo je manje sačuvano podataka o kupoprodajama vinograda, nego o njihovim nasljeđivanjima i diobama. Cijene vinograda kretale su se, preračunato, od 80 do 3200 denara. U prometu vinograda vrijedilo je pravilo da ga kupac nije mogao uživati sve dok ga nije potpuno isplatio. Vinogradi su katkada služili i kao zalog pri podizanju zajma.

Vina dobivena na ime gornice zvala su se općinska ili zajednička vina (*vina communitatis*, *vina communia*). Njih je grad obično prodavao pouzdanim ljudima da ih toče na malo. Pri tome se služio pravom vinotočja (*ius educillandi*), koje je mu je omogućavalo prednost u maloprodaji, pa se tako od Jurjeva do Martinja smjelo na malo prodavati samo gradsko vino. Od toga je bio izuzet jedino gradski župnik. Eventualni višak vina grad je prodao na veliko.

U rijetkim zgodama grad je koristio vino i da nagradi svoje službenike.

Osim o svojoj dobrobiti grad je brinuo i o dobrobiti građana kao potrošača vina, pa je donosio i propise kojima je štitio njihove interese. Među njima svakako je najzanimljiviji onaj iz 1455. g., kada je određeno da posebni procjenitelji ocjenjuju kakvoću vina i određuju cijenu po kojoj će se prodavati. U njihovu procjenu pod prijetnjom visoke globe nije smjelo posumnjati. Ovo je, koliko je poznato, jedini primjer zvaničnog ocjenjivanja kvalitete vina u povijesti vinogradarstva i vinarstva srednjovjekovne Slavonije i kao takav zaslužuje posebnu pažnju.

Točenjem vina na malo bavili su se u za to određeno vrijeme i varaždinski građani i drugi žitelji gradskog područja. Kao i u svakoj trgovini tako je i u trgovini vinom bilo prijevara. Grad je svojim propisima i za to u više navrata određenim ljudima posebno nadzirao ispravnost mjera, pa tako i vinskih. Onomu tko bi bio uhvaćen da vara zapriječeno je da će mu biti zaplijenjeno svo vino i povrh toga će biti kažnjen po gradskom običaju.

Podaci iz druge polovice XV. st. govore o vrlo razvijenoj unutrašnjoj trgovini vinom, u kojoj se okretao veliki novac. Njom se bave svi slojevi stanovništva, pri čemu klasne, statusne i spolne razlike ne igraju nikakvu ulogu. Na gradskom području se vinom snabdijevaju i stanovnici susjednih vlastelinstava, a

vino se izvozi i u Sloveniju. Važno je istaknuti gradski običaj da se vino isporučivalo kupcu na kućnim vratima ili vratima podruma prodavača, do kojih je sezala njegova odgovornost za količinu i kakvoću.

Cijena vina zavisila je o količini godišnje proizvedenog vina, po pravilu što obilnija berba to je bilo jeftinije vino i obratno. Poznate su samo veleprodajne cijene, pri čemu je osnovna mjera bio kabao (*cubulus*). U drugoj polovici XV. st. zabilježene su ove cijene za kabao vina: 20, 26, 28, 56, 60 i 100 denara, pri čemu je staro vino bilo skuplje od mladoga.

Ovo razdoblje varaždinskog vinogradarstva završava sa 1526. g., kada je, jer su u građanskom ratu Varaždinci bili na strani poraženih zapoljevaca, upravitelj varaždinskog vlastelinstva gradu oduzeo sve njegove posjede, kmetove i gorščinu.

SUMMARY

The material is dealing with viticulture in the Town of Varaždin since its probable beginnings in 12th century until year 1526. The town vineyards had existed throughout Varaždin-Toplice Mountains, up the Knežinec Village. even before Varaždin got the title of Royal Borough. The vineyard owner were Varaždin cityzens or the town itself, while Knežinec serfs had the vineyards in rent and worked on grapes owned by the Town. Very specific category of owners was the Church and other institutions, It can be stated that in the second half of 15th century there were some 70 vineyards in total in the area covered by the Town of Varaždin.

The most important taxes were so called gornica (terrarium) and wine tithe (decima vini). Gornica was given to the town that subsituted here colective feudalist. It was paid by every persom who rented city owned vineyards, while citizens were free of that tax for their own vineyards. As gornica was of the most important sources of town incomes, it was well attended to. To achieve the best results, the Town of Varaždin established special and unique institution in Slavonia of the Middle Ages - one of gornica judges. While gornica was to be paid by some, so called wine tithe, was to be paid by every owner or user. in 15th century collecting in Zagreb area was executed by the Kaptol of Zagreb. There were some attempts to take over that tax from the Church and even the citizens of the Town of Varaždin participated. The results was that they were excommunicated from the Church in years 1446. and 1479.

The town took care of the well being of wine users, so it maid regulations to protect their interest too. The most impertant one was enforced in year 1455. stating that special appraisers should evaluate wine quality and decide on the

wine prize accordingly. It was unique example of wine in the history of viticulture of medieval Slavonia.

Data give us information on very vivid inner wine trade between the Town and nobility. It was practiced by every social level of citizens, regardless of its class, status or sex differences. Here, in town area, many neighboring manors were provided with wine and it was even exported in Slovenia.

BILJEŠKE

1. Usp. R. Horvat, Povijest grada Varaždina, str. 1; M. Ilijanić, Urbanizam graditeljstvo kultura, str. 55. i dr.
2. R. Horvat, n. dj., str. 4.
3. R. Horvat, n. dj., str. 4. Hrvatski prijevod Andrijine listine vidi na istom mjestu, str. 5, s napomenom da Horvat nije znao da mađarski nazivi drveća narfa i zilfa označavaju jablan odnosno brijest, a ostavio je neprevedene i riječi dumum curruli. Doslovno prevedene one znače kolski trnjak ili trnjak koji pripada kolima. Jednako kao i njemu i nama je to besmisleno.
4. M. Ilijanić, Neki topografski podaci o starom Varaždinu i Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina. Zbornik Urbanizam graditeljstvo kultura, str. 3 i 110.
5. R. Horvat, n. dj., str. 4, bilješka 9.
6. Zalazninu ili zalusinu (*descensus*) naša financijsko-pravna povijest definira kao dužnost podavanja konaka i živeža banu, dužnost ugošćenja bana. Taj se srednjovjekovni institut primjenjivao u ondašnjoj Slavoniji, a ustanovljavao je prilikom uzdizanja pojedinih naselja u status slobodnih kraljevskih gradova i trgovišta. U slučaju kraljevskih gradova zalaznina ustvari pripada kralju, a tek preko njega banu kao najvišem predstavniku njegove vlasti. Po svom karakteru zalaznina je jedno od feudalnih naturalnih podavanja kao uzvrat za poklonjenju zemlju, koja čini gradski teritorij, i druga podarena prava i povlastice.
7. Ovo je prvi put u nas da se kabao (*cubulus*) spominje kao vinska mjera. Zacijelo se već tada nije radilo o kasnijem varaždinskom kablu, koji je u razna vremena sadržavao od 30,17 do 34,93 litre, već o požunskom (53,31 l) ili još vjerojatnije o kablu zagrebačkoga kaptola, koji je sadržavao 49,98 l, i koji je mogao biti u uporabi na biskupskom vlastelinstvu Biškupec. Usp. Z. Herkov, Naše stare mjere i utezi, str. 82, 97, 100.
8. Z. Tanodi, Poviestni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina, sv. I, str. 76. (dalje PSV I)
9. PSV I, str. 109-110.
10. PSV I, str. 112.
11. Z. Tanodi i A. Wissert, Poviestni spomenici slobodnoga i kraljevskoga grada Varaždina, sv. II, str. 27. (dalje PSV II)
12. PSV II, str. 122.
13. PSV II, str. 32, 68, 84, 112, 170, 231.
14. PSV II, str. 56.
15. PSV II, str. 133. Tada se gradski sud proglasio nenadležnim, jer sporni vinograd "nije u našim brdina".
16. PSV II, str. 57.
17. PSV II, str. 79, 100, 228.
18. PSV II, str. 68.
19. PSV II, str. 229.
20. M. Ilijanić, Prilog istraživanju kulturne povijesti Varaždina. Zbornik "Urbanizam graditeljstvo kultura", str 11.
21. Na zagrebačkom području je u srednjem vijeku zabilježena 72 naziva vinograda. Usp. S. Ljubljanić,

Porijeklo naziva zagrebačkih vinograda u srednjem vijeku. *Gazophilacium* br. IV, str. 86.

22. PSV II, str. 11.
23. PSV II, str. 119.
24. PSV II, str. 49.
25. PSV II, str. 92.
26. PSV II, str. 48.
27. PSV II, str. 75.
28. PSV II, str. 69.
29. PSV II, 124.
30. PSV II, str. 143. Vjerojatno je riječ o Iliji Vogrinoviću.
31. PSV II, str. 210.
32. PSV II, str. 177.
33. PSV ii, str.167.
34. PSV II, str. 198.
35. PSV II, str. 124.
36. PSV II, str. 77.
37. R. Horvat, Povijest grada Varaždina, str. 125.
38. *Wir Richter vnd Ratt vnd auch Gemain haben nachgelassen dem Walpodt Wlasz von Knegnicz den Zins von der Mull LX Ph (für) daz heurig Jar. PSV II, str. 75.
39. PSV II, str. 197. Mlekanović se branio da je šteta nastala usljed Djanoševog nemara, a spor je kao drugostupanjski sud presudio, ali ne zna se u čiju korist, varaždinski kaštelan.
40. Isto, str. 17.
41. Isto, str. 18-19.
42. Isto, str. 44.
43. Isto.
44. Isto, str. 50, 57, 58.
45. J. Adamček, Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele. Varaždinski zbornik, str. 234.
46. Isto.
47. Vlasnici za koje se posrednim putem može zaključiti da su imali vinograd.
48. Vlasnici za koje je izričito kaže da su imali vinograd u Knegincu.
49. PSV II, str. 113. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae* na str. 514, grabmester (njem. Grab+Meister) prevodi kao grobar, a kao jedini primjer uporabe ove riječi naveden je ovaj varaždinski. Mišljenja smo da grabmester ne može značiti grobar, jer se ni najsiriromašniji plemić ne bi toliko ponizio da obavlja za plemića tako ponižavajuće zanimanje kao što je grobar. U ovom slučaju vjerojatnije je da je Ramković bio gradski službenik koji se brinuo o održavanju opkopa oko grada, koji su iskopani u razdoblju 1446-1454, g. Analogija tome može se naći u zagrebačkim gradskim računima iz XVI. st., kojima se kopači temelja za nova Mesnička vrata narodski zovu grabari (usp. MCZ XIII, str. 261, 376, 383, 389).
50. PSV II, str. 18.
51. PSV II, str. 266.
52. PSV II, str. 268.
53. PSV II, str. 158.
54. PSV II, str. 36.
55. PSV II, str. 63.
56. PSV II, str. 256.
57. PSV II, str. 130.
58. PSV II, str. 260.
59. Njezin poklon se nije, naime, odnosio na varaždinsku crkvu sv. Vita, nego na crkvu sv. Vita izvan Varaždina, a kako je na varaždinskom području crkva posvećena sv. Vitu postojala još jedino u Zam-

lači, to se poklon morao odnositi na nju. To se vidi iz formulacije *ecclesie beati Nicolai in Warosd et Viti*, inače bi in Warosd stajalo iza Viti. PSV II, str. 36.

60. PSV II, str. 268.

61. PSV II, str. 32.

62. PSV II, str. 100, 117.

63. Prema M. Ilijanić (n. dj., str. 64) to ustvari nije bila bolnica, već ustanova u koju su se sklanjale stare građanke kad bi ostale bez obitelji, poklanjajući preostali dio imovine u korist svog uzdržavanja. Ova se institucija inače održavala i čestim oporučnim legatima građana, kao i trećinom globe koju je za razne prijestupe izricao gradski sud.

64. Isto.

65. PSV II, str. 11..

66. PSV II, str. 127.

67. PSV II, str. 41.

68. PSV II, str. 55.

69. PSV II, str. 59.

70. M. Stražimir, Vinogradar, str. 44.

71. PSV II, str. 108. Kovač je za ovo osuđen da na ime krvarine Mlatecu plati 200 denara.

72. PSV II, str. 152.

73. PSV II, str. 166.

74. Usp. S. Ljubljanić, Uzgoj voćaka u srednjovjekovnom Zagrebu. Gospodarski kalendar 2001, str. 173-175.

75. PSV II, str. 189.

76. PSV II, str. 33.

77. PSV II, str. 56, 59, 111, 223, 264..

78. PSV II, str. 57.

79. PSV II, str. 55.

80. Spominje se da jedan vinograd 30. siječnja 1456. nije bio obrezan. PSV II, str. 33.

81. I. Tkalčić, Povjesni spomenici Zagrebačke biskupije II, str. 23 i 72.

82. PSV II, str. 24.

83. PSV II, str. 180.

84. MCZ IX, str. 190. Ovisno o stupnju i trajanju zapuštenosti ovi izvori razlikuju neobrađeni (*inculta*), zapušteni (*deserta, desolata*), potpuno obrasao kupinama (*totaliter in rubatos redacta*) i zašumljeni (*foresta, inforesta*) vinograd.

85. PSV II, str. 152.

86. Nagadanja o sortimentu zagrebačkih srednjovjekovnih vinograda vidi u S. Ljubljanić, Uzgojni oblici i sortiment zagrebačkih vinograda u srednjem vijeku. Kaj, br. 4-5/2001, str. 95-100.

87. PSV II, str. 227.

88. PSV II, str. 181. Time je poništena ranija presuda da isti mora platiti dva kabla mošta na ime gornice. Isto, str. 171.

89. PSV II, str. 13.

90. PSV II, str. 29.

91. Isto.

92. PSV II, str. 34.

93. *Item dominica proxima ante festum beati Luce apostoli et ewangeliste iudex, iurati civesque ciuitatis warosdiensis vniuersaliter et pari voluntate decreuerunt ius montanum, qui in promontorio et possessionis Kneginch vineas tenent et possident, quilibet eorum de qualibet vinea quemlibet cubulum per denarios viginti solui debent et dari communitate prenotate warosdiensi anno domini et cetera LXI.* Isto, str. 231.

94. PSV II, str. 36.

95. Ivan Tkalčić, Knjige o posjedih, Povijesni spomenici slob. i kralj. grada Zagreba IX, str. XXX.
96. Srećko Ljubljanić, Zagrebačko vinogradarstvo od XII. do kraja XVI. stoljeća (neobjavljeni rukopis), str. 205.
97. PSV II, str. 187. Iako su s takvim rješenjem stranke bile suglasne, ipak se Malićevi sinovi nisu toga držali, pa Jakobova udovica s njima 16. listopada 1463. vodi sud zbog neplaćanja trećine uroda vinograda. (Isto, str. 237)
98. PSV II, str. 111.
99. PSV II, str. 12. Tada je gradski sud naložio gorničkom sucu da ode u Knežinec i bolje utvrdi tko treba platiti kaznu u slučaju tužbe bradatog (*barbatus*) Mihalića da mu je Blaž Smočić posjekao neki brest.
100. PSV II, str. 29.
101. PSV II, str. 157-158.
102. PSV II, str. 205.
103. PSV II, str. 127, 128, 202.
104. PSV II, str. 227.
105. PSV II, str. 202. Dajući 1462. Mihaelu Kampuševiću u najam jedno selište opća gradska skupština ga je na tri godine oslobodila od gornice i drugih gradskih daća i službi izuzev arature, mardurine, desetine i impozicionalnih davanja. Zauzvrat je morao obnoviti kućno mjesto. Ako to učini i dalje će uživati selište, a ako ne, selište mora vratiti gorničkom sucu. Selište se zacijelo nalazilo u knežinečkom vinogorju, a po ulozi gorničkog suca dade se zaključiti da je na njemu najveća vrijednost bio vinograd.
106. PSV II, str. 56. Jedna pensa sadržavala je 40 denara.
107. PSV II, str. 158.
108. PSV II, str. 158.
109. PSV II, str. 170.
110. PSV II, str. 201.
111. PSV II, str. 13.
112. A. B. Krčelić, *Historia cathedralis ecclesiae Zagrabiensis*, 1772; I. Tkalčić, Otpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vijeku. 1879; N. Klaić, Uzroci otpora protiv crkvene desetine u zagrebačkoj biskupiji (do 1382), 1963; J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, 1980.
113. J. Adamček, n. dj., str. 82.
114. Isto, str. 75. Iz dosta nespretnog povezivanja kaptolskih tužbi s Krčelićevim popisom uzurpatora desetine moglo bi se zaključiti da varaždinska župna crkva desetinu plaćala zagrebačkom kaptolu, a ne biskupu, što nije točno.
115. T. Smičiklas, *Codex diplomaticus...IX*, str. 425-426.
116. J. Adamček, n. dj., str. 76-78.
117. Isto, str. 361.
118. Ivan Tkalčić, *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije II*, str. 28.
119. Ivan Tkalčić, *Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba II*, str. 19.
120. Isto, str. 281-282.
121. Isto IX, str. 135.
122. PSV II, str. 64.
123. PSV II, str. 5.
124. PSV II, str. 132.
125. PSV II, str. 200.
126. PSV II, str. 257.
127. PSV II, str. 12.
128. PSV II, str. 10.
129. U srednjem se vijeku sv. Juraj u Ugarskoj i Slavoniji slavio 24., a ne 23. travnja. Usp. Uskrsne tablice, str. 187.

130. PSV II, str. 242.
131. Isto.
132. PSV II, str. 247..
133. Isto.
134. PSV II, str. 36.
135. PSV II, str. 41. Grgur Kramarić je bio gradski sudac 1454. g.
136. PSV II, str. 187. Ovaj zapis glasi: *Item plebano moderno vnum vasculum vini dederunt propter Deum, sed non, quod pro iure haberet continentem. idem decim et quatuor vel minus, si obedire vlt ciuitati.*
137. PSV II, str. 16. M. Ilijanić i S. Kapustić su pogrešno ovaj podatak stavili u 1454. g. M. Ilijanić, Urbanizam, graditeljstvo, kultura, str. 75.
138. PSV II, str. 105.
139. PSV II, str. 118.
140. PSV II, str. 127.
141. PSV II, str. 208-209.
142. PSV II, str. 26-27.
143. PSV II, str. 27.
144. PSV II, str. 160.
145. PSV II, str. 185.
146. PSV II, str. 166.
147. PSV II, str. 5-6.
148. PSV II, str. 8, 63.
149. PSV II, str. 36, 39.
150. PSV II, str. 63, 66, 73, 74.
151. PSV II, str. 86, 89, 92, 109. Izraz glup ne treba ovdje shvatiti doslovno, nego kao zanimanje u smislu zabavljač, klaun ili dvorska luda. O tome vidi S. Ljubljanič, Preteča varaždinskog glumišta? Varaždinske vijesti LIX (2003), br. 3072, str. 29. Varaždin, 26. studenoga 2003.
152. PSV II, str. 115, 121, 125, 136, 141.
153. PSV II, str. 138, 139, 141, 150, 152, 160.
154. PSV II, str. 164, 169, 170, 177, 180, 185, 186.
155. PSV II, str. 195, 197, 201, 221. Petar Truslić i Peterman Družlić očito su ista osoba, jedanput napisana latinski kao Petrus Thruslicz, a drugi put na njemačkom kao Peterman Druslicz.
156. PSV II, str. 222.
157. PSV II, str. 243, 250.
158. PSV II, str. 265, 268.
159. PSV II, str. 170.
160. PSV II, str. 268. Danas se zna da vino pri transportu trpi na vrsnosti i da mu treba dva do tri tjedna da se "odmori" i vrati raniju kakvoću.
161. PSV II, str. 54.
162. PSV II, str. 34.
163. PSV II, str. 39.
164. PSV II, str. 74.
165. PSV II, str. 86.
166. PSV II, str. 247..
167. PSV II, str. 109.
168. PSV II, str. 26.
169. PSV II, str. 152.

IZVORI I LITERATURA

- Adamček, Josip, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća. Zagreb 1980.
- Adamček, Josip, Sukobi grada Varaždina i varaždinske vlastele. Varaždinski zbornik, str. 233-243. Varaždin 1983.
- Belošević Gornjostubički, Stjepan: Županija varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin. Zagreb, 1926.
- Herkov, Zlatko, Naše stare mjere i utezi. Zagreb, 1973.
- Herkov, Zlatko, Organizacija uprave grada Varaždina i njezin djelokrug od 15. do 18. stoljeća. Varaždinski zbornik, str. 219-232. Varaždin 1983.
- Herkov, Zlatko, O varaždinskom gradskom sudu. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, knj. III, str. 75-99. Varaždin 1989.
- Horvat, Rudolf, Crtice iz hrvatske povijesti. Cijene vina u 16. vijeku. Javor, god. I, Zagreb 1912, str. 309-310.
- Horvat, Rudolf, Crtice iz hrvatske povijesti. Cijena vina u 16. vijeku. Prosvjeta, tečaj XX, Zagreb 1912, str. 805-806.
- Horvat, Rudolf, Crtice iz hrvatske prošlosti. Cijene vina u 16. vijeku. Hrvatski list, god. VI, br. 244, str. 2. Osijek 1925.
- Horvat, Rudolf, Crtice iz varaždinske povijesti. Cijene vina u 16. vijeku. Naše pravice, god. X, br. 37, Varaždin 1913, str. 4.
- Horvat, Rudolf, Iz hrvatske prošlosti. Cijene vina u 16. vijeku. Zadrugar (kalendar), god. XXIII, str. 87. Zagreb 1932.
- Horvat, Rudolf, Iz prošlosti grada Varaždina. Cijene vina u 16. vijeku. Jutarnji list, god. XVII, br. 5975, str. 8. Zagreb, 1928.
- Horvat, Rudolf: Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993.
- Horvat, Rudolf, Skice iz naše kulturne povijesti. Limitacija vina g. 1588. Štovanje odredaba gradskog suca g. 1594. Omladina, god. V, Zagreba 1921/22., br. 1, str. 18.
- Ilijanić, Mira, Urbanizam graditeljstvo kultura (zbornik radova). Varaždin 1999.
- Ilijanić, Mira, Varaždin u 16. stoljeću. Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, knj. II, str. 447-457. Varaždin 1988.
- Ilijanić, Mira-Kapustić, Slavko, Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća. Varaždinski zbornik, str. 169-190. Varaždin 1983.
- Klaić, Nada, Uzroci otpora protiv crkvene desetine u zagrebačkoj biskupiji (do 1382). Stari i novi Zagreb III, str. 33-49. Zagreb, 1963.
- Ljubljanić, Srećko, Porijeklo naziva zagrebačkih vinograda u srednjem vijeku. Gazophylacium br. IV, str. 86-97. Zagreb, 1999.
- Ljubljanić, Srećko, Uzgojni oblici i sortiment zagrebačkih vinograda u srednjem vijeku. Kaj br. 4-5, str. 93-100. Zagreb, 2001.
- Ljubljanić, Srećko, Uzgoj voćaka u srednjovjekovnom Zagrebu. Gospodarski kalendar 2001, str. 173-175. Zagreb, 2000.
- Općina Gornji Knežinec. Zemljopisno-povijesna monografija. Samobor 2004.
- Smičiklas, Tadija, Codex diplomaticus
- Stražimir, Mladen, Vinogradar. Varaždin, 1870.
- Tanodi, Zlatko, Poviestni spomenici slobodnoga kraljevskoga grada Varaždina, sv. I. Varaždin 1942.
- Tanodi, Zlatko i Wissert, Adolf, Poviestni spomenici slobodnoga i kraljevskog grada Varaždina, II. Varaždin, 1944.
- Tkalčić, Ivan, Otpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vjeku. Rad JAZU 48, str. 165-230. Zagreb, 1879.
- Tkalčić, Ivan, Povjesni spomenici Zagrebačke biskupije, t. I-II. Zagreb 1873-1874.